

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

OSMANLI SOSYO-KÜLTÜREL HAYATINDA KADIN

Yüksek Lisans Tezi

Zeliha Tuba GÜRLER

Danışman
Prof. Dr. Nihat DALGIN

Samsun, 2016

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

OSMANLI SOSYO-KÜLTÜREL HAYATINDA KADIN

Yüksek Lisans Tezi

Zeliha Tuba GÜRLER

Danışman
Prof. Dr. Nihat DALGIN

Samsun, 2016

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

.../.../....

Zeliha Tuba GÜRLER

TEZ KABUL VE ONAYI

Zeliha Tuba GÜRLER tarafından hazırlanan “Osmanlı Sosyo-Kültürel Hayatında Kadın” başlıklı bu çalışma, __/__/__ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

__/__/__

Enstitü Müdürü

ÖZET

OSMANLI SOSYO-KÜLTÜREL HAYATINDA KADIN

Zeliha Tuba GÜRLER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Mart/2016

Danışman: Prof. Dr. Nihat DALGIN

Osmanlı toplumunda kadın; müslim, gayr-i müslim, köylü, şehirli, sultanlar ve cariyeler gibi farklı statülerde karşımıza çıkmaktadır. Tezimizde incelenen Osmanlı toplumunda müslüman kadın modelidir. Bu çalışmada Osmanlı sosyo-kültürel hayatında kadının yerinin tespit edilmesine çalışılmıştır.

İslam öncesi toplumlarda miras bırakılan bir eşya konumuna indirgenen ve toplumda statü sahibi olmayan kadının hak ettiği değere İslam'la kavuştuğu söylenebilir. Osmanlı devletinde aile ve sosyal düzen büyük ölçüde İslâm hukukunun kurallarıyla tanzim edilmiştir. Osmanlı sosyo-kültürel hayatında İslâm'ın kendisine verdiği hakları kullanma yetkisine sahip olan kadının toplumda eğitim, siyaset, miras, evlenme ve boşanma gibi haklarda diğer toplumlardan üstün statüde olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Toplumu, Kadın, İslam Hukuku, Kültür, Şer'iyye Sicilleri

ABSTRACT

WOMAN IN OTTOMAN SOCIA- CULTURAL LIFE

Zeliha Tuba GÜRLER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Graduate School of Social Science

Department of Basic Islamic Sciences, M.A., March /2016

Supervisor: Prof. Dr. Nihat DALGIN

The woman in Ottoman society emerges different status such as Moslem, non-Moslem, peasant, townie, sultans and their odalisques. Examined in our thesis is the model of Muslim woman in Ottoman society. Our thesis examined is a model of Muslim woman. At this study It was focused on determining the role of women in the Ottoman socio-cultural life .

Woman demoted to a position bequeathed as goods in pre-Islamic societies and having no status in society can be said that gained deserved value in society with Islam. Family and social pattern in the Ottoman Empire were largely put in order with the rules of shariah. Woman having the power of using the rights vested in her by Islam in the Ottoman socio-cultural life is superior to other communities in terms of the rights such as education, politics, inheritance, marriage and divorce in society.

Key words: Ottoman Society, Women, Shariah, Culture, Court Records.

ÖNSÖZ

Kadın toplumun ana ögesidir. Ona ulaşmayan herhangi bir fikir, yaklaşım hayat alanı bulamaz. Bu çalışmada Osmanlı toplum hayatında kadının yeri, eğitimi ve hukuki hakları incelenmeye çalışılmıştır

Osmanlı Devleti'nde, özel hukuk alanında, İslam hukuku hükümlerine sıkı sıkıya bağlı kalındığı görülmüştür. Bu çerçevede kadının aile hukuku içindeki yeri de İslam hukuku kuralları ile sınırlıdır. Bu dönemde kadın, evlilik akdinin yapılmasında, evliliğin ekonomik sonuçlarında ya da çeşitli gerekçelerle talâk, muhâlea, fesih yöntemleri ile evliliklerin sonlandırılmasında ve ayrılığın doğurduğu sonuçlarda hep İslam hukuku kuralları doğrultusunda hareket etmiştir. Kadının, aile birliğinin kurulmasından dağılmasına kadar geçen süreçte sahip olduğu haklar da bu sınırlar içinde belirlenmektedir. Bu çalışma, şer'iyeye sicillerindeki kayıtlardan yola çıkarak, Osmanlı Klasik Dönemi'nde kadının sosyal hayattaki konumunu somut örneklerle ortaya koymaya çalışmaktadır.

Çalışmamız; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş'te araştırmanın konusu, amacı ve önemi, kapsamı ve sınırları ele alınmıştır.

Birinci Bölüm'de kadının Eski Yunan'dan İslâmiyet'in doğuşuna kadar olan dönemdeki toplumsal konumuna yer verilmiştir.

İkinci Bölüm'de kadının Osmanlı toplumundaki sosyal hayatı ele alınmıştır.

Sonuçta ise, çalışma boyunca elde edilen bilgiler değerlendirilerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Çalışmam esnasında zaman- mekan ayrımı gözetmeksizin benimle ilgilenen, her türlü destek ve yardımını benden esirgemeyen, danışman hocam sayın Prof. Dr. Nihat DALGIN' a, her türlü ilmi faaliyette yanımda olan tüm aile fertlerime özellikle annem Emine GÜRLER' e şükran ve minnetlerimi sunarım. Aynı zamanda yardımlarını ve desteklerini gördüğüm bütün arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

Zeliha Tuba GÜRLER, Samsun 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FARKLI TOPLUMLARDA KADIN

1.1. Eski Yunan’da Kadın	2
1.2. Eski Roma’da Kadın	3
1.3. Eski Hint’te Kadın.....	3
1.4. Sümerler’de Kadın	4
1.5. Hititler’de Kadın.....	4
1.6. Eski Türklerde Kadın	5
1.7. İslam Öncesi Arap Toplumunda Kadın.....	6
1.7.1. Ailede Kız Çocuğu veya Kadın Olmak	6
1.7.2. Evlenme ve Boşanmada Kadın	7
1.7.3. Gündelik Hayatta Kadın	7
1.8. Semavî Dinlerde Kadın	8
1.8.1. Yahudilik’te Kadın	8
1.8.1.1. Tevrat’a Göre Kadının Yaratılışı	8
1.8.1.2. Evlenme ve Boşanmada Kadın	9

1.8.1.3. Ailede Kadın	10
1.8.1.4. Gündelik Hayatta ve İbadetlerde Kadın	10
1.8.2. Hristiyanlık'ta Kadın	11
1.8.2.1. İncil'e Göre Asli Günah	11
1.8.2.2. Evlenme ve Boşanmada Kadın	11
1.8.2.3. Ailede Kadın	12
1.8.2.4. Gündelik Hayatta ve İbadetlerde Kadın	12
1.8.3. İslam'da Kadın.....	13
1.8.3.1. Kadının İslam'daki Değeri ve Önemi	14
1.8.3.2. Kur'an ve Sünnete Göre Kadının Yaratılışı	16
1.8.3.3. Sosyal Hayatta Kadın	19
1.8.3.3.1. Kadının Eğitimi.....	19
1.8.3.3.2. Kadının Miras Hakkı.....	21
1.8.3.4. Evlenme ve Boşanmada Kadın	24
1.8.3.4.1. Evlenmede Kadın	24
1.8.3.4.2. Boşama ve Boşanmada Kadın.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI SOSYO-KÜLTÜREL HAYATINDA KADIN

2.1. Osmanlı Toplumunda Kadının Yeri	30
2.1.1. Osmanlı Toplumunun Yapısı.....	30
2.1.2. Osmanlı Toplumunda Kadın.....	31
2.2. Osmanlı Toplumunda Sosyal Hayatta Kadın	32
2.2.1. Osmanlı Toplumunda Kadının Eğitimi	33
2.2.2. Osmanlı Toplumunda Kadın Bilginler	34
2.2.2.1. Zeyneb Hatun (ö. 1473/74)	34
2.2.2.2. Mihrî Hatun (ö.1506)	34
2.2.2.3. Ayşe Hubbî Hatun (ö.1589)	34
2.2.2.4. Esmâ İbret (d.1780).....	34
2.2.2.5. Fıtnat Hanım (ö. 1194/ 1780).....	35
2.2.3. Osmanlı Toplumunda Kadının Miras Hakkı	35
2.3. Osmanlıda Evlenme ve Boşanmada Kadın	37
2.3.1. Osmanlıda Evlenmede Kadın	37
2.3.2. Osmanlıda Boşanmada Kadın.....	42

2.4. Osmanlı Toplumunda Siyasi Hayatta Kadın	48
2.4.1. Gülbahar Hatun (ö. 898/1492).....	49
2.4.2. Hafsa Sultan (ö. 940/1534).....	49
2.4.3. Nurbânû Sultan (ö. 991/1583)	49
2.4.4. Gülnûş Emetullah Sultan (ö. 1127/ 1715)	50
2.4.5. Sâliha Sultan (ö. 1152/ 1739)	50
2.4.6. Nakşidil Sultan (ö. 1817).....	51
SONUÇ	52
KAYNAKÇA	54
ÖZGEÇMİŞ	63

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: bin, ibn
bt.	: binti
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
d.	: doğum tarihi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: hicrî tarih
haz.	: hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İAD	: İslami Araştırmalar Dergisi
İHAD	: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İSAV	: İslami Araştırmalar Vakfı
İÜEFD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: ölüm tarihi
s.	: sayfa numarası
sad.	: sadeleştiren
s.a.v.	: sallallâhu aleyhi ve sellem
ss.	: sayfadan sayfaya
TCBAAK	: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

vb. : ve bunun gibi
vd. : ve diđerleri
yay. : yayınevi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Aile ve toplum arasında bir köprü görevi gören kadının Osmanlı sosyo-kültürel hayatında nasıl ve ne şekilde yer aldığı çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kadının toplumdaki yerini tespit edebilmek için onun, siyasî, ilmî ve ailevî yönlerden ele alınması gerekir. Ailenin oluşmasında önemli bir yere sahip olan ve ona ciddi sorumluluklar yüklenen kadının, bir İslam toplumu sayılan Osmanlı toplumundaki konumunu sosyo-kültürel alanda İslam hukuku açısından kavramaya katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışmamızın temel amacı, Osmanlı toplumu örneğinde kadının sosyo-kültürel hayatta hangi oranda ve nasıl bir şekilde yer aldığını ortaya çıkarmaktır. Çalışmamızda, Tanzimat dönemine kadar olan bazı şer'iyeye sicilleri incelenerek, kadının sosyal hayattaki konumu ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Çalışma İslam hukuku çerçevesinde, Osmanlı toplumunda kadının sosyo-kültürel hayatı olarak sınırlandırılacaktır. Osmanlı dönemi kadınının sosyo-kültürel konumunu tespit etmeyi amaçlayan çalışmada, dönemlerin kendine özgü siyasi ve toplumsal şartları göz önüne alınmayarak çalışmanın alanı belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan modernleşme dönemine kadar olan zaman dilimi çalışmamızın sahasını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmamızda gayr-i müslim Osmanlı kadınlarına yer verilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FARKLI TOPLUMLARDA KADIN

1.1. Eski Yunan'da Kadın

Şehir devletlerinin anayurdu olan eski Yunan'da kadın toplumsal hayatın pek çok sahasında dışarıda bırakılmış, toplumsal hayatın içine direkt olarak girmesi engellenmiştir.¹ Bu dönemde kadının saygı değer bir yanı yoktur. Kadın, erkekten aşağı bir konumdadır. Eski Yunan'da eşya ve hayvanlarla bir tutulan kadın, pazarlarda alınıp satılan ve miras bırakılan bir varlık olarak görülmektedir. Bu algının bir neticesi olarak erkek kadını öldürme yetkisine sahiptir.² Diğer toplumlarda gayr-i hukukî olarak kabul edilen yakın akrabalar arası cinsel ilişkiler, Eski Yunan ailesinde övünç kaynağı olacak şekilde yaygınlık göstermiştir.³

Eski Yunan'da kötülüklerin kaynağı kabul edilen kadınlara, herhangi bir konuda danışılmıyor, hiçbir işe karışmalarına müsaade edilmiyordu. Bu dönemde kadın hukuki şahsiyet ve medeni haklardan mahrum bırakılmıştır.⁴

Atina toplumunda kadın, erkeğin egemen olduğu bir düzende tüm yaşamını erkeğe bağımlı olarak sürdürmek zorundadır. Doğumundan ölümüne kadar yetişkin bir birey olarak görülmeyen kadının evlenince sadece vasisi değişiyordu. Evlendiğinde, babasının himayesinin yerini eşi alır, eşinin ölümü halinde ise kadın, büyük oğlunun himayesine girmektedir.⁵

¹ Ali Coşkun, *Sosyal Değişme Kadın ve Din*, İstanbul: Rağbet Yayıncılık, 2011, s.72.

² Tümer Günay, “İslam'da Kadın”, *Kastomonu'da İlk Kadın Mitingininin 75.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1996, s.173-174.

³ Ahmet Gündüz, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *International Journal of Social Science*, c.5, 2012, s. 129-148.

⁴ İbrahim Acar, *İslam Hukukunda Siyasal Haklar Yönünden Kadın*, Ankara, 2003, s. 1.

⁵ Nazmiye Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2007, s.37-38; Aylin Durmuş, “Eski Doğu ve Eski Batı Toplumlarında Karşılaştırmalı Kadın Profili”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s.98.

Eski Yunan'da kadının miras hakkı yoktur.⁶ Bu dönemde tek kadınla evlilik esastır. Evli kadının sadakatsizliğinin suç olarak görüldüğü bu toplumda, erkek hiç bir sebep olmaksızın karısını boşayabilmektedir. Kadın da dilediğinde boşanabilmekte ve çeyizini geri alabilmektedir.⁷

1.2. Eski Roma'da Kadın

Roma hukukunda kadın hakları sert kurallarla kanunlaştırılmıştır. Örneğin, temelinde “eşitler arasında birinci erkektir” ilkesinin yer aldığı Roma toplumunda, Medeni Kanun Roma hukukuna dayanmaktadır. Bu ilkedен de anlaşıldığı gibi, kadınla erkek eşit görülmemektedir. Buna göre kadın hakları konusunda Roma hukukunda eşitsizlik söz konusudur.⁸

Eski Roma'da kamu hukuku alanında kadınların hiçbir hakkı bulunmamaktadır. Kamu kurumlarında görev alamayan kadınların özel hukuk alanında ise kısıtlı haklara sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemde kadın evlenmeden önce babanın, evlendikten sonra ise eşinin hâkimiyeti altında olup doğumundan ölümüne kadar vesayet altında yaşamaktadır. Monogaminin esas olduğu Roma'da aileye önem verilmektedir. Ailede erkek çocukların terbiye ve eğitimi babanın, kız çocukların eğitim ve terbiyesi ise annenin sorumluluğu altındadır.⁹

Romalılar sosyal düzenin temeli olarak aileyi kabul etmişlerdir. Yakın akrabalar arası evliliğin yasak olduğu bu dönemde evli kadının en az üç çocuk yapması istenmektedir.¹⁰

Kadının hiçbir zaman hür olmadığı bu dönemde, kadın değerli bir eşya gibi satılmıştır.¹¹ Roma'da eşini boşama yetkisi kocanın hakkı olarak görülmektedir. Boşama sebepleri arasında kadının zinası ve kısırlığı bulunmaktadır. Buna göre erkek zina eden karısını boşamak zorunda olup, bu durumda erkeğin eşini affetmesine

⁶ Coşkun, *Sosyal Değişme Kadın ve Din*, s.72.

⁷ Ömer Faruk Harman, “Kadın (İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın)”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.XXIV, 2001, s. 83.

⁸ Deniz Çürük, “Kadın Tarihine Bakış ve Tarihi Evreleri”, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Uluslararası Kadın Çalışmaları Kongresi, Sakarya Üniversitesi Basımevi, c.I, 2009, s.314.

⁹ Coşkun, *Sosyal Değişme Kadın Ve Din*, s.76; Abdülkadir Donuk, Çeşitli Topluluklarda Ve Eski Türklerde Aile, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 33, 1980-1981, s.151-153

¹⁰ Coşkun, *Sosyal Değişme Kadın ve Din*, s.26.

¹¹ Gündüz, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, s.134.

müsaade edilmemektedir. Ayrıca kısır olan kadının boşanması haklı bir durum olarak benimsenmiştir.¹²

1.3. Eski Hint'te Kadın

Eski Hint hukukunda hiçbir hakka sahip olamayan kadın, sahip olduğu her şeyle kocasına bağlıdır. Buna göre, kadın bireysel olarak hiçbir hakka sahip olamadığından hiçbir malı da mülkiyetine geçirmesine izin verilmez.

Dini hükümleri uygulama konusunda Hindulara rehberlik eden Manu Kanunnâmesi'ne göre kadının görevleri ev işlerine bakmak, anne olmak ve çocuğunu yetiştirmektir. Evlenmeden babasının, evlendikten sonra da kocasının sözünden çıkmayan kadının, dul kaldığında erkek çocuğuna itaat etme zorunluluğu bulunuyordu.¹³

Bu dönemde birden fazla kadınla evlilik normal olarak görülmektedir. Boşama hakkı ise tamamen erkeğe aittir. Bu toplumda boşama sebepleri arasında kadının kısır olması ve her defasında kız çocuğu doğurması yer almaktadır.¹⁴

Ölüleri yakma geleneğine sahip olan Hint toplumunda kocası ölen kadın, sanki eşi kendinden bir parçaymış gibi onun da ölümüne hükmedilir ve öldürülen kadın eşiyile birlikte yakılırdı.¹⁵

1.4. Sümerler'de Kadın

İlk çağlarda toplumda statü sahibi olan Sümer kadını yıllar geçtikçe batıdan gelip kendilerine devlet kuran Sâmiler'in tesiri altında kalmıştır. Toplum gelenek ve görenekleri ile sosyal düzen açısından Sâmiler ile beraber yaşayan Sümer kadınının gücü azalmıştır.¹⁶

Kadınların sadece tek erkek ile evlenebileceği kuralı Sümer Kralı olan Urukagina tarafından yapılan reformlarda ortaya çıkmıştır. Bu kuralı içeren yazılı metin, kadın hukukunun var olduğunu gösteren ilk yazılı belge olma özelliğine

¹² Harman, "Kadın (İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın)", DİA, c. XXIV, s.83.

¹³ Harman, "Kadın (İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın)", DİA, c. XXIV, s. 83.

¹⁴ Gündüz, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", s. 134-135.

¹⁵ Harman, "İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın", DİA, c. XXIV, s. 83.

¹⁶ Acar, *İslam Hukukunda Siyasal Haklar Yönünden Kadın*, s.4; Coşkun, *Sosyal Değişme Kadın ve Din*, s.60.

sahiptir. Bu belgeye göre; dul ve fakir kadınlara istekleri dışında hiçbir yaptırım uygulanmayacaktır.¹⁷

1.5. Hititler’de Kadın

Sosyal sınıfların var olduğu Hitit toplumunda; Hitit kanunlarına göre özgür bir kadının köle ile evlenmesi durumunda kadın köle statüsüne düşmekte, özgür erkekle evlenen cariye ise kocasının sosyal konumunu takip ederek özgür sınıfa geçebilmektedir.¹⁸

Günümüzdeki başlık parası uygulamasının Hititler’de de varlığı tespit edilmiştir. Bu dönemde evlenecek erkek bir mal alıyormuş gibi eşi olacak kadını babasından satın almaktadır.¹⁹

Bir kadının kocası öldüğünde, kadının açıkta ve korunmasız kalmaması için kadın ölen kocanın kardeşiyle evlendiriliyor, o da ölünce kayınpederi ile evlendiriliyordu.²⁰

1.6. Eski Türklerde Kadın

Eski Türkler’de tek eşlilik yaygın olmakla beraber çok eşlilik de görülmektedir. Bu dönemde eşlerini seçme hakkına sahip olan kadınlar, evlendikten sonra bile babasının ailesiyle ilişkisini kesmemiştir. Kadın bu dönemde boşanma yetkisine sahiptir. Boşanma sonucunda kadın sadece babasının evinden getirdiği malı değil, evlilik süresi boyunca bu maldan elde edilen kısmını da eşinden isteme hakkına sahiptir. Bu da gösteriyor ki mal ayrığı prensibi Eski Türklerde bilinmektedir.²¹

Hakan devleti Bilge Hatunla birlikte yönetirdi. Bu dönemde dinî ve sosyal hayatta önemli roller üstlenen kadın dini törenlere katılabilmektedir. Hatta kadının bu törenlere başkanlık ettiği bile görülmektedir.²²

Türkler’de bir kabilenin reisi öldüğü zaman, yeni reis seçilinceye kadar, kabileyi yönetmeye dul olan eş yetkili kılınmıştır. Bu da kadının zaman zaman büyük

¹⁷ Çürük, “*Kadın Tarihine Bakış ve Tarihi Evreleri*”, s.314-315.

¹⁸ Yusuf Kılıç, “*Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Kadının Sosyal Durumu*”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9, 2005, s.32.

¹⁹ Ali Hasan Gökdemir, “*Hristiyanlıkta Kadın*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), s.4.

²⁰ Durmuş, “*Eski Doğu ve Eski Batı Toplumlarında Karşılaştırmalı Kadın Profili*”, s.70.

²¹ Coşkun, *Sosyal Değişme Kadın ve Din*, s.149.

²² Harman, “*Kadın (İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın)*”, DİA, c. XXIV, s. 83.

bir otoriteye sahip olduğunu göstermektedir. İffetine düşkün olan kadın değer bakımından erkeklerden daha üstün kabul ediliyordu.²³

1.7. İslam Öncesi Arap Toplumunda Kadın

“Câhiliye Devri”²⁴ olarak bilinen İslam öncesi dönemin, tarihsel olarak sınırları tam belli değildir. Bununla birlikte bu dönem İslam’dan önceki son bir asır (525m.-622m.) veya bir buçuk asırlık zaman dilimi olarak kabul edilmektedir.²⁵

İslam’ın kadının bireysel ve toplumsal hayatında yaptığı değişiklikleri doğru bir şekilde anlayabilmek için İslam öncesi Arap toplumunu tanımak gerekmektedir. Arap toplumu, İslam’ın ilk doğduğu ortam olması açısından hem de kadın konusundaki ilk İslamî uygulamalara etki etmesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca İslam öncesi dönemde yaşayan müşrik Arapların kadına sosyal hayatta verdiği değeri bilmek bize İslam’la beraber kadına verilen değer nasıl bir boyuta ulaştığını, toplumsal boyutları oldukça fazla olan aile kurumunda ne gibi değişikliklerin olduğu gibi hususlarda ışık tutacaktır.

1.7.1. Ailede Kız Çocuğu veya Kadın Olmak

Diğer toplumlarda görüldüğü üzere Câhiliye Arap toplumunda da, kadınlar sosyal statü bakımından farklılık göstermektedir. Hz. Peygamber’in ilk eşi Hz. Hatice’nin en güzel örneğini verdiği gibi bazı kadınlar sosyal statü açısından üst düzeyde iken, çoğunlukla kadınların cariye edinilip satım konusu olduklarına ve fakirlik sebebiyle kız çocuklarının öldürüldüğüne de şahit olmaktayız.²⁶

Bütün bunlara rağmen hür kadın bu toplumda saygın bir yere sahiptir. Hür kadınlar iffetlerini korumaya düşkün olup, evlilik dışı bir ilişki çoğunluğun gözünde çirkin görülmüştür. Nitekim Hz. Peygamber Mekke’nin fethinde yeni müslüman olan Hind binti Utbe’den zina suçunu işlemeyeceklerine dair biat aldığında; Hind’in “Hür

²³ Dilaver Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, İstanbul: Bilgeoğuz Yay., 2009, s.96.

²⁴ Arapların İslamiyetten önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslami devirlerden ayırabilmek kullanılan bu ifade; medeni olmama anlamına gelir. Ayrıca bu ifade İslam’a uymayan her türlü söz, fiil ve davranışı da ifade eder. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Fikret Karaman, İsmail Karagöz, vd. *Dini Kavramlar sözlüğü*, DİB. Yay. Ankara, 2006, s.79; Bkz Âli İmrân 3/154; el-Maide 5/50; el-Feth 48/26; el-Ahzâb 33/33.

²⁵ Rıza Savaş, *Hz. Peygamber Devrinde Kadın*, Ravza Yay. s.22.

²⁶ en-Nahl 16/58-59, Seyyid Kutup, *Kur’an’ın Gölgesinde Kadın*, Mustafa Nuhoğlu (çev.), 5. baskı, İstanbul: Ravza Yayınları, s. 204; Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: AÜF Yayınları, 1971, s. 133.

kadın hiç zina eder mi?” diye hayret ve itiraz etmesi bu anlayışın bir sonucudur.²⁷ Bu dönemde hür olan kadınlar Hind’in de ifade ettiği gibi zinadan kaçınmakta ve toplumda saygı görmektedirler.²⁸

1.7.2. Evlenme ve Boşanmada Kadın

Bu dönemde belirgin bir evlenme şekli olmamakla beraber birçok evlilik şekli vardır. Bu evlenme şekilleri içinde Nikâh, iki kişinin kızlarını veya velisi oldukları kadınları mehirsiz değiş tokuş etmek suretiyle yapılan Nikâh-ı Şığar, vefa eden kişinin başka kadından olan en büyük oğlunun analığını alması ya da mehiri karşılığında bir başkasına vermesi şeklinde yapılan Nikâh-ı Makt, iki kız kardeşe birlikte evlenme ya da sınırsız olarak birden çok kadınla evlilik bulunmaktadır.²⁹

Bu dönemde erkek ailenin reisi konumundadır. Kadınların aile içindeki konumları da evin reisi olan erkeğe bağlıdır. Dul kadınlar ve evlilik çağına gelen genç kızlar eşlerini kendileri seçip tek başlarına evlenemiyorlardı. Bu yetki velinin elinde bulunurdu. Ayrıca veli evlilik karşılığında kocadan para veya mal (mehir) alma yetkisine sahipti. Mehir karşılığında karısına sahip olan kocanın karısını istediği zaman boşama hakkı vardı.³⁰ Ayrıca kadın eşi öldüğü zaman üvey evladına veya kayınbiraderine miras bırakılan bir mal gibi bırakılması bunun sonucudur.³¹

1.7.3. Gündelik Hayatta Kadın

Câhiliye toplumunda ticaret hayatında, iş hayatında, tıbbi konularda ve daha birçok alanda başarılı olmuş kadınlar bulunmaktadır. Bu dönemde kadınlar erkekleri bile geride bırakacak kadar yükselmeyi başarmışlardır. Kadınlar içerisinde okuma yazma bilen hatta Ukaz panayırında erkeklerle imtihana tabi tutulan kadınlar bile vardır.³²

Yukarıda belirttiğimiz kadın profili dışında, dedikoducu, hile ve tuzak sahibi, intikamcı, kinci olarak nitelendirilen kadınlar da vardır. Araplar böyle kadınların düşüncelerine pek itibar etmezler, herhangi bir konuda da onlara danışmazlardı. Kınamak istedikleri hoş olmayan bir görüş içinde “kadınların görüşü” ifadesini

²⁷ Ali Bardakoğlu, “*Cahiliye Döneminde Kadın*”, Sosyal Hayatta Kadın, İSAV, Ensar Yay. İstanbul 1996, sayı: 14, s. 9-10.

²⁸ Coşkun, *Sosyal Değişme Kadın ve Din*, s.113-114.

²⁹ Hayreddin Karaman, “*Asrı Saadette İslam Hukukunun Oluşumu*”, İstanbul, 1995, c.III, s.26.

³⁰ Bardakoğlu, “*Cahiliye Döneminde Kadın*”, Sosyal Hayatta Kadın, s.9-10.

³¹ Harman, “*Kadın(İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın)*”, c. XXIV, s. 84.

³² Savaş, *Hız. Peygamber Devrinde Kadın*, s.23.

kullanırlardı. Yine Araplar arasında kadınlar için söylenen “ onlara danışın fakat aksini yapın” sözü ünlüdür. Hatta bazen kadınların aklının olmadığı yönünde sözler de söylerlerdi.³³ Ayrıca bu dönemde aybaşı halinde kadınla aynı yatakta yatmayan, aynı evde oturmayan, bir kaptan yiyip içmeyen ve kadını uğursuz sayanların bulunması bu dönemde kadın haklarının ihlal edildiğini göstermektedir.³⁴

Câhiliye toplumunda kadın ikinci derecede bir yere sahiptir. Bunda da çoğunluk itibarıyla konar-göçer bir yaşam sürmenin etkisi vardır. Çöl şartları dolayısıyla sürekli yer değiştirmek mecburiyetinde olan ve diğer kabilelere baskın yaparak ganimet elde etme zorunda kalan göçebe kabilelerin hayatında kadın, tüketici bir birey olarak görülmektedir.³⁵ Bu durum da bazen kadınların yaşantısını bile değersiz hale getirmiştir. Kız çocuklarının tüketen bir varlık konumunda olmasını önlemek ya da kabilelerin yaptığı baskınlarda yabancıların eline geçmesinin vereceği utançtan kurtulmak için kadın veya kız çocuğu kendi ailesi tarafından öldürülmüştür. Ayrıca bu dönemde, fuhşa düşebileceği korkusu veya evlenememe endişesi yüzünden de kız çocuğu babası olmayı bir utanç kaynağı olarak gören bazı babalar kız çocuklarını öldürmüşlerdir.³⁶

1.8. Semavî Dinlerde Kadın

1.8.1. Yahudilik’te Kadın

1.8.1.1. Tevrat’a Göre Kadının Yaratılışı

Kadının yaratılışı ile ilgili Tevrat’ta şu iki pasaj mevcuttur.

Birincisine göre;

Tanrı, “İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım” dedi, “Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.” “Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu. İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı”.³⁷

İkincisine göre;

Kadını erkeğin yalnızlığını gidermek için erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı şu şekilde ifade edilmektedir. “Rab Tanrı Âdem'e derin bir uyku verdi.

³³ Bardakoğlu, “*Câhiliye Döneminde Kadın*”, Sosyal Hayatta Kadın, s.9-10.

³⁴ Savaş, *Hz. Peygamber Devrinde Kadın*, s. 23.

³⁵ Harman, “*İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın*”, DİA, c. XXIV, s. 84.

³⁶ Savaş, *Hz. Peygamber Devrinde Kadın*, s.29.

³⁷ Tekvin, 1: 26-27.

Âdem uyurken, Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem'e getirdi. Âdem, “İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir” dedi. Bu yüzden de adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Âdem de karısı da çıplaktılar, henüz utanç nedir bilmiyorlardı.”³⁸

Yahudi anlayışına göre, kadının erkekten bir parça olarak ondan sonra yaratılması, kadının erkeğe itaat etmesi ve erkeğin de kadına hâkim olması olarak yorumlanmaktadır.³⁹ Parçanın bütüne tâbi olması gibi kadın da erkeğe tâbidir. Bu tâbi olma yasak ağaçtan kadının yemesi ve kocasına da yedirmesi nedeniyle daha çok ön plana çıkmıştır. “Ve adam dedi: Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi ve yedim... Ve Rab, kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım. Ağrı ile evlat doğuracaksın. Ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacak.”⁴⁰

Tevrat'taki bu pasajlar, Yahudiler arasında, erkeğe yasak ağacı yedirten ve erkeği aldatan kadın profilinin oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca erkeği günaha düşüren varlık olarak algılanan kadın hor görülerek sürekli aşağılanmıştır. Kadın, emre itaat etmemesi yüzünden Tanrı tarafından cezalandırılmış. Tanrı kadının eziyetini ve gebeliğini daha da arttıracaklarını, çocuğunu ağrı ile doğuracağını, arzusunun sadece eşine karşı olacağını ve eşinin de kendisinin hâkimi olacağını bildirmiştir. Ataerkil yapının kendini devam ettirmesi ve ilk günahı hatırlatmasının bir neticesi olarak, kadın bedeninin erkekler tarafından denetlenmesi gündeme gelmiştir.⁴¹

1.8.1.2. Evlenme ve Boşanmada Kadın

Yahudilik inancında din ile ırkın adeta özdeşleştiği durumu Yahudi toplumunun her kesiminde kendini göstermektedir. Dolayısıyla toplumun temelini oluşturan aile sosyal olduğu kadar dini bir kurum olmaktadır. Bu sebeple Tevrat'a göre hükümlerini düzenleyen Yahudi toplumu aileyi dini hükümlere bağlı olan bir

³⁸ Tekvin, 2:21-25.

³⁹ Harman, “Kadın(İslâm Öncesi Dinlerde ve Topumlarda Kadın)”, DİA, c. XXIV, s. 84.

⁴⁰ Tekvin, 3:12-16.

⁴¹ Asım Yapıcı, *Kimlik, Bilinç ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Din Ve Kadın*, Adana: Karahan Kitabevi, 2012, s. 12.

evlilikle kurmaktadır. Bu toplumda evlilik neslin devamı ve çoğalması için gerekli görülmektedir.⁴²

Bazı durumlarda erkek karısını boşayabilmektedir. Tevrat'a göre erkek eşinde utanılacak bir şey gördüğünde onu boşama hakkına sahiptir.⁴³ Utanılacak şey ise erkeğin hoşuna gitmeyen her davranıştır.⁴⁴ Boşanma Ortaçağlardan itibaren her iki tarafın arzusuyla olmaktadır.

1.8.1.3. Ailede Kadın

Yahudi toplumundaki anlayışa göre, kadının öncelikli görevi ve var oluş sebebi yuvaya bakmak ve evlat doğurmaktır.⁴⁵ İyi bir eş ve anne için koca ve çocuklar mutluluktur.⁴⁶ Kadının anne olarak özel bir konumu vardır ve ona hürmet gösterilmesi istenmektedir. Kadının kısır olma durumu kınanma ve üzüntü nedenidir.⁴⁷ Yahudiliğin temel ilkeleri “on emir”den biri olan “babana ve anana hürmet et”⁴⁸ emri de kadının anne olunca daha kıymetli bir varlık olduğunu ve ona saygı gösterilmesi gerektiğini bildirmektedir.

Kitab-ı Mukaddes’te erkek kadının efendisi olarak görüldüğünden, İbranice’de kocaya verilen isimlerden biri de efendi anlamında olan "baal"dır.⁴⁹

1.8.1.4. Gündelik Hayatta ve İbadetlerde Kadın

Kadın “On Emir”de ev, köle, öküz, cariye ve eşek ile birlikte kocanın malı sayılmıştır.⁵⁰ Sadece kendisine düğünde verilen hediyelere sahip olabilen kadının miras hakkı yoktur.⁵¹ Ancak evlenmekle babasına olan bağlılığı kocasına devredilen

⁴² Mehmet Birekul, Fatih Mehmet Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*, Yediveren Yay.,s.116; Mustafa Erdem, ‘*Dinler ve Aile*’, Türk Aile Ansiklopedisi, T.C.B.A.A.K., Ankara, 1991, c.I, s.343.

⁴³ Tesniye, 24:1-4.

⁴⁴ Asife Ünal, *Yahudilik’te, Hristiyanlık’ta ve İslam’da Evlilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.55.

⁴⁵ Tekvin, 3:16.

⁴⁶ Süleyman’ın Meselleri, 31:28.

⁴⁷ Tekvin, 11:30; 25:21; 29:31.

⁴⁸ Çıkış, 20:12; Levililer, 20: 9.

⁴⁹ Harman, “*Kadın(İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın)*”, DİA, c. XXIV, s. 84.

⁵⁰ Çıkış, 20: 17.

⁵¹ Mehmet Akif Aydın, “*Aile*”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, c.I, s. 197.

kadın, babasının miras bırakacak başka kimsesi olmadığı zaman mirastan pay alabilmektedir.⁵²

Kadınlar hiçbir şekilde cenaze merasimine de katılamazlar. Adet görme ve çocuk doğurmayla ilgili özel kirlilik süresi içerisinde olan kadın ibadet yapamaz.⁵³

Tevrat'a göre kadınların erkekler gibi giyinmeleri yasaktır.⁵⁴ Kadının başını örtmesi gerekmektedir. Zira kadının başını açması kâhin tarafından bir aşağılama olarak kabul edilmektedir.⁵⁵ Baş açma toplumda küçük düşürücü bir davranış olarak sayılmaktadır.⁵⁶ Yahudi bilginlerine göre evli bir kadın saçının örgüsünü gösterdiğinde cezalandırılmalıdır. Talmud'a göre halk içinde başını açan kadını eşi boşama hakkına sahiptir. Bazı Yahudi bilginlerine göre ise başı açık olan kadının bulunduğu evde kutsal metinler okunamaz. Başını örtmesi şart olan kadının peçe takma zorunluluğu bulunmamaktadır.⁵⁷ Tüm bu kısıtlamalara ve yasaklamalara rağmen kadınlar sosyal faaliyetlere, törenlere ve bayramlara katılabiliyorlardı.⁵⁸ Kadınlar misafir kabul edebiliyor ancak yabancılarla aynı sofraya oturamıyorlardı.⁵⁹

1.8.2. Hristiyanlık'ta Kadın

1.8.2.1. İncil'e Göre Asli Günah

Hristiyan kültüründe yasak meyveyi Âdem'e yedirerek onun cennetten kovulmasına ve insan neslinin günahkâr olmasına sebep olan kadın yeryüzüne fitneyi getiren ve erkeği baştan çıkararak varlık konumundadır.⁶⁰

1.8.2.2. Evlenme ve Boşanmada Kadın

Hristiyan misyoner Pavlus evlenmemenin ideal olduğunu ancak zinadan korunmak ve çocuk sahibi olmak için evliliğin yapılabileceğini söylemektedir.⁶¹ İsa Mesih'in kilisenin başı olması gibi erkek de kadının başıdır.⁶² Ona göre kadın erkek için yaratıldığından, kadınlar Rabbe bağlı oldukları gibi kocalarına da bağlı olmak

⁵² Neda Armaner, "Hadislere Göre Kadının Sosyal Konumuna Umûmi Bir Bakış", AÜİFD, TTK Basımevi, Ankara, 1962, s.132.

⁵³ Harman, "İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın", DİA, c.XXIV, s. 84.

⁵⁴ Tesniye, 22:5.

⁵⁵ Sayılar, 5:18.

⁵⁶ İşaya, 3:17

⁵⁷ Harman, "İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın", DİA, c.XXIV, s. 84.

⁵⁸ Çıkış, 15:20-21; 35:22-29; 38:8; II. Samuel, 6:19-20.

⁵⁹ Tekvin, 18/9.

⁶⁰ Harman, "İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın", DİA, c.XXIV, s. 85.

⁶¹ Korintlular'a Birinci Mektup, 7:1-7.

⁶² Efesoslular'a, 5:22-24.

zorundadırlar. Çünkü Pavlus'a göre bakirelik üstün bir fedakârlık ve mükemmelliktir.⁶³ Ama evlilik Hz. İsa tarafından bir dini sır seviyesine yükseltilmiştir.⁶⁴ Erkeğin gerçek arkadaşı kadındır. Erkek onu sevmeli, himaye etmeli ve ona özen göstermeli tıpkı İsa'nın kilisesine karşı yaptığı gibi. Çünkü onunla bütünleşmektedir.⁶⁵ Pavlus çözülmez bir bağla bağlandığı kocasına karşı kadına itaati tavsiye eder.⁶⁶ Kadın kurtuluşunu annelik görevlerini yaparak, çocuklarını imanlı yetiştirerek⁶⁷ iyi işler yaparak⁶⁸ sağlayabilir.

Cinsi hayatın ve evliliğin iyi görülmediği Yeni Ahid'de bir yandan bekar olmanın ve evlenmemenin önemi vurgulanırken diğer yandan boşanma ve çok eşlilik yasaklanmaktadır.⁶⁹

1.8.2.3. Ailede Kadın

Hristiyanlık'ta İsa Mesih nasıl kilisenin başı olarak kabul ediliyorsa erkek de ailenin başı olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple kadın Rabbi'ne tâbi olduğu gibi kocasına tâbi olmak zorundadır. Dolayısıyla Hristiyanlık'ta aile baba hâkimiyetine dayalı olduğundan aile içerisinde kadının hâkimiyeti söz konusu değildir. Zaten Hz. Âdem'e suç işleyen ve suç işletmeye neden olan kadının hâkimiyeti düşünülemez. Tüm bunlara rağmen kadın Yahudilik'te olduğu gibi kocasının mülkiyeti altında bulunan bir mal gibi görülmemiştir.⁷⁰

1.8.2.4. Gündelik Hayatta ve İbadetlerde Kadın

Roma topraklarında doğan ve Yahudiliğin bir çeşiti olan bu din hemen her din gibi, öncelikle köleler ve kadınlar arasında yayılmaya başlamıştır. Bu kesim açısından Hristiyanlık'ta çekici gelen taraf ise Hz. İsa'nın birey olarak insanlar arasındaki farklılaşmaları reddederek insana değer vermesidir.⁷¹

Kadınların kilisede yapılan toplantılarına katılabileceklerini söyleyen Pavlus, ancak onların söze karışmamalarını ister. Çünkü erkeğe bağımlı olan kadın öğrenmek

⁶³ Korintlular'a Birinci Mektup, 7:25-40.

⁶⁴ Efesoslular'a, 5/1-32.

⁶⁵ Korintlular'a Birinci Mektup, II:9.

⁶⁶ Korintlular'a Birinci Mektup, 7:2-4; Efesoslular'a, 5:22.

⁶⁷ Titus, 2:4-5.

⁶⁸ Timoteos'a Birinci Mektup, 2:10, 15.

⁶⁹ Matta, I:23; 19:12.

⁷⁰ Birekul, Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*, s.118.

⁷¹ Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", DİA, İstanbul 1998, c. XVII, s. 328.

istediklerini evde eşlerinden öğrenebilirler. Kadınlar ancak başlarını örterek kilisede dua edebilirler.⁷²

Kadınlar kıskanç, kötülük dolu, kararsız ve tutarsız olduklarından tüm tartışmaların ve haksızlıkların kaynağıdır.⁷³

Hristiyan din adamlarının kadın hakkındaki düşünceleri nedeniyle Hristiyan toplumlarda yıllarca aşağılanan ve hor görülen kadın düşündüğü ve soru sorduğu gerekçesiyle Engizisyon mahkemelerinde yargılanmıştır. Hatta Ortaçağ Avrupası'nda "cadılık" gerekçesiyle yakılan kadının sosyal hayattaki yerini şu sözler özetler mahiyettedir: Bir kadın yaşantısı boyunca evinden dışarıya üç kez çıkmalıdır: Vaftiz edildiği, evlendiği ve öldüğü zaman.⁷⁴

Kadın ve evliliğin kötülendiği Ortaçağ Hristiyan dünyasında, kadının ruhunun olup olmadığı bile tartışılmıştır. Bu dönemde kadının sosyal hayattaki durumu daha da kötüleşmiştir. Hatta Batı'da cadı ve büyücü avı başlamıştır. Ortaçağ boyunca Hristiyan dünyadaki kilise çevresine göre tüm kadınlar, yaratılış hikâyesi esas alınarak Hava ile özdeşleştirilmiştir. Kadının ikinci derecede bir varlık olarak görülmesi ve diğer yandan Hava'nın tam tersi bir profile sahip başka kadının, yani Meryem ananın tanrı annesi olarak öne çıkarılıp takdim edilmesi, günümüzde ise tüm bu aşırılıklara tepki olarak feminizmin ön plana çıkması, Hristiyan dünyanın kadın konusundaki tarihi tecrübesinin bir özeti mahiyetindedir.⁷⁵

1.8.3. İslam'da Kadın

İslam toplumlarında kadının başta aile hayatı olmak üzere hukukî, siyasî, sosyal ve ekonomik alanlardaki konumunu dini kurallar, sosyal ve siyasi çevre, etnik yapı ve İslam öncesinden gelen kültür mirası belirlemiştir. Bu nedenle kadın İslam dünyasında her zaman ve her yerde aynı konumda olmamıştır. Hatta aynı dönemde ve aynı yerde yaşayan kadınlar arasında bile köyde veya şehirde bulunmalarına göre zaman zaman farklılıklar meydana gelmiştir. Ancak bu durumun İslam toplumlarında yaşayan tüm kadınlar için tamamen farklı kimlikleri temsil ettiği şeklinde de düşünülmemelidir. Kadınlar; hukukî, sosyal ve ekonomik konum açısından her dönemde belirgin olan ortak çizgilere sahip olmuşlardır.⁷⁶

⁷² Korintoslular'a Birinci Mektup, 11:5-6, 9; 14:34-35.

⁷³ Harman, "Kadın(İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın)", DİA, c.XXIV, s. 85.

⁷⁴ Aktaş; "Kadının Toplumsallaşması ve Fıtnesi", İslami Araştırmalar, c.V, sayı:4, Ekim, 1991, s.252.

⁷⁵ Harman, "İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın", s. 85.

⁷⁶ Mehmet Akif Aydın, "Kadın", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.XXIV, 2001, s. 86.

İslam dini, kadının sosyal, ekonomik ve hukukî konumunda Câhiliye toplumundaki dinî anlayışa ve toplumda yerleşmiş bulunan örf ve adetlere nispetle önemli değişiklikler yapmıştır.⁷⁷ Hatta Hristiyan dünyada 16. yüzyıla kadar insan olarak varlığı kabul edilmeyen kadının, İslam dünyasında Allah'ın yarattığı bir insan olarak kabul edildiği görülmektedir. Kadın tarafından işlenen ve erkeğinde işlemesine neden olunan ilk günah anlayışı İslam'da yoktur. Kur'ân-ı Kerim'e göre, Hz. Âdem ile Havva şeytan tarafından müştereken kandırılmıştır.⁷⁸ İslam'a göre her doğan erkek ve kadın günahsız doğmaktadır. Ancak sonradan yaptığı fiiller sebebiyle sorumlu olmaktadır.

1.8.3.1. Kadının İslam'daki Değeri ve Önemi

Kadın adeta bir inci gibi yaratılmıştır. Yüce Allah kadının korunup gözetilmesi için birçok âyet indirmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

- **Kadınların, sıkıntıya düşürülmek amacıyla zor duruma sokulmasının yasaklanması;**

“Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir.”⁷⁹

- **Kadınlara zorla mirasçı olmanın haram olması;**

“Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.”⁸⁰

- **Boşandıklarında iddetleri süresince çirkin bir hayâsızlıkta bulunmamak şartıyla kadınların evlerinden çıkartılmaması;**

⁷⁷ Aydın, “Kadın”, DİA, s. 86.

⁷⁸ el-Bakara 2/34-39, el-Âraf 7/11-25.

⁷⁹ et-Talâk 65/6.

⁸⁰ en-Nisâ 4/19.

*“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah’a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”*⁸¹

- **İmkânları geniş olanların, nafakayı imkânlarına göre fazla vermesi;**

*“Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da, Allah’ın ona verdiğiinden (o ölçüde) harcasın. Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.”*⁸²

Kur’ân-ı Kerim’de bunlar gibi, kadının korunmasını ve gözetilmesini emir ve tavsiye eden pek çok âyet bulunmaktadır. Kur’an’da kadınlardan bahseden sûreler de vardır. Nisâ (Kadınlar), Mümtehine (imtihan edilen kadın), Mücadele (mücadele eden kadın), Meryem (Hz. İsa’nın annesi)... gibi sûre isimleri bunlardandır. Kadın hakları üzerinde titizlikle duran İslam dini, kadını, hiçbir sistemin veremediği eşsiz bir makama sâhip olmaya layık bulmuştur.

Yüce Allah, müslümanlara rol-model olarak, Kur’ân-ı Kerim’de peygamberler ve salih müminlerin hayatlarından pek çok örnekler göstermiştir. Bunlar arasında müslüman kadınlara Hz. Meryem’in güzel ahlakından verilen örnekler de vardır. Kur’ân-ı Kerim’de Hz Meryem’in Allah korkusuna, her işinde O’na yönelmesine ve iffetine dair verilen örnekler iman eden kadınlar için etkileyicidir.⁸³

İslam Peygamberi, “ *Cennet annelerin ayakları altındadır*”⁸⁴ diyerek kadına hak ettiği değeri vermiştir. Hangi toplumda kadına, ayakları altına cenneti seren İslam kadar değer verilmiştir.

Kadın yaratılmamış olduğu için her sabah şükreden Yahudi erkeğinin, erkeğin kadın için değil, bilakis kadının erkek için yaratılmış olduğunu söyleyen

⁸¹ et-Talâk 65/1.

⁸² et-Talâk 65/7.

⁸³ Âli-İmrân 3/42- 43.

⁸⁴ İbn Mâce, *Cihâd*, 12.

Pavlus Hristiyanlığının kafasındaki kadın imajı İslam'ın kadına verdiği değere ulaşmamaktadır.⁸⁵

Hz. Peygamber'in, kendisini ziyarete gelen kadınlara iltifat edip onların hal ve hatırlarını sorduğu, onlarla yakından ilgilendiği hatta bazen üzerine oturmaları için cübbesini yere serdiği ifade edilir.⁸⁶

Kızı Fâtıma, yanına geldiği zaman Hz. Peygamber'in ayağa kalktığı, onun elinden tuttuğu, onu öptüğü ve yanına oturttuğu rivayet edilmektedir.⁸⁷

Veda haccı sırasında Resülullah'ın (s.a.v) bir hizmetkârı vardı. Bu kişi kafiledeki develerin yürüyüşünü ezgileriyle diri tutan Ençeşe'ydi ve sesi çok güzeldi. Ençeşe bazı ezgiler okuyarak develeri iyice hızlandırmıştı. O dönemlerde ezgilerin temposuyla develeri götürmek adettendi. Develer ezgiye göre bir hızlanıp bir yavaşlıyorlardı. Ezvâc-ı tâhirâtın ve kervandaki kadınların güç yetiremeyeceği şekilde develerin hızlı gittiğini gören Efendimiz Ençeşe'ye şöyle seslenmiştir:

“Ey Ençeşe dikkat et, yavaş ol, pırlantaları, kristal parçalarını kırma.”⁸⁸

Hz. Peygamber'in bu sözlerinden de anlaşıldığı üzere onun bakışıyla kadın bir billur, bir kristal, bir pırlantadır.

İslam'ın kadına miras, tahsil, çalışma ve eşini kendi seçme gibi konularda verdiği haklar ona verilen önemi göstermektedir.

1.8.3.2. Kur'an ve Sünnete Göre Kadının Yaratılışı

Evrenin yaratılışı ve insanın yaratılışı dini naslar bakımından tüm detaylarıyla açıklanmamıştır. İlk insan Âdem'in yaratılışında olduğu gibi ilk kadın Havvâ'nın yaratılışında da aynı durum söz konusudur. Bu nedenle kadının yaratılışı konusunda asırlardır bir fikir birliğine varılamamıştır.

Dinlerdeki kadına verilen değerlerin tespit edilmesinde o dinin kadına bakışını ortaya çıkarmanın önemli bir yeri bulunmaktadır. Kadına verilen değer ortaya konulurken de kadının yaratılışı konusundaki görüşlerin rolü oldukça belirleyici olmaktadır. Zira İslâm'da kadına verilen değer ve kadının konumu gibi konular kadının yaratılışı ile irtibatlandırılmaktadır. Bu sebeple yaratılış hakkında öne

⁸⁵ Mehmet S. Hatiboğlu, “İslam'ın Kadına Bakışı” İslâmi Araştırmalar, s.223, c.V, sayı: 4 Ekim 1991.

⁸⁶ Ebû Davud, *Edeb*, 119

⁸⁷ Ebû Davud, *Edeb*, 144.

⁸⁸ Buhârî, *Edeb*, 90.

sürülen düşünceler, yapılan açıklamalar ve yorumlar son derece önemli hale gelmektedir.⁸⁹

Konunun daha iyi anlaşılması açısından önce Kur'an-ı Kerim'de yaratılış ile ilgili âyetleri verdikten sonra, kadının yaratılması konusunda Nisâ Sûresi 1. ayetteki “Sizi bir tek kişiden yaratan ve ondan da eşini yaratan...” ifadenin farklı şekillerde anlaşılması sonucu ortaya çıkan görüşlere yer vermeyi uygun gördük:

“Ey insanlar! Sizi bir tek kişiden yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip kabileler ve boylar halinde) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının.”⁹⁰

“Sizi tek bir nefisten yaratan ve gönlü ısınsın diye aynı nefisten eşini yaratan Allah'tır.”⁹¹

“Allah sizi tek bir nefisten yarattı sonrada aynı nefisten eşini yarattı.”⁹²

“Sizi tek bir nefisten yaratan O'dur.”⁹³

“Allah size kendi türünüzden eşler yarattı ve bu eşlerinizden size çocuklar ve torunlar yarattı.”⁹⁴

“O'nun âyetlerinden biri de yanlarında huzur ve sükûn bulmanız için size kendi türünüzden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve şefkat koymasındır.”⁹⁵

“Allah göklerin ve yeryüzünün yoktan var edicisidir. O sizin için kendi türünüzden eşler ve hayvanlardan da çiftler yarattı ve bu düzen içinde çoğalmanızı sağladı.”⁹⁶

Kadının ilk yaratılması konusunda öne sürülen görüşleri Nisâ Sûresi 1. ayetin “Sizi bir tek kişiden yaratan ve ondan da eşini yaratan...” nasıl anlaşıldığı noktasında genel hatlarıyla iki grupta ele almak mümkündür.⁹⁷

Birinci görüşe göre kadın; ilk insan olan Âdem'in kaburgasından yaratılmıştır. Aralarında Taberî (ö. 310/922)⁹⁸, Kurtubî (ö.671/1272)⁹⁹, Ebü'l-Berekât

⁸⁹ Züleyha Birinci, “Nefs-i vâhide” İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, sayı:47, s. 152.

⁹⁰ en-Nisâ 4/1.

⁹¹ el-A`râf 7/189.

⁹² ez-Zümer 39/6.

⁹³ el-En`âm 6/98.

⁹⁴ el-Nahl 16/72.

⁹⁵ er-Rûm 30/21.

⁹⁶ eş-Şûrâ 42/11.

⁹⁷ Salih Kesgin, “Âyetleri Anlamada Hadis Algısının Etkisi”, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, 2009, s. 481.

⁹⁸ et- Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsiri'lKur'an*, 2. Baskı, Daru'l Marife, Beyrut, 1972, c.I, s.150.

⁹⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Daru'l Kütübi'l Arabi, Kahire, 1967, c.V, s.2.

en-Nesefî (ö. 710/1330)¹⁰⁰ gibi isimlerin bulunduğu müfessirler bu görüştedir. Bu müfessirlere göre en-Nisâ sûresi'nin birinci ayetinde yer alan “nefs-i vâhide” ile Hz. Âdem; “zevcehâ” ile Hz. Havvâ; “minha” ifadesi ile de Hz. Âdem'in kaburga kemiği kastedilmektedir. Böylece Hz. Havvâ Hz. Âdem'in kaburgasından yaratılmıştır. Bu görüşe sahip olanların, Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'in kaburgasından yaratıldığına dair delilleri ise “kaburga hadisi” olarak bilinen rivayet şöyledir:

“Kim Allah'a ve Ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna eziyet etmesin. Kadınlara hayrı tavsiye ediniz. Çünkü kadın, eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburganın en eğri yeri en tepesidir. Onu düzeltmeye çalışırsan kırarsın; olduğu gibi bırakırsan eğriliği devam eder. Kadınlara iyi davranın.”¹⁰¹ Burada kadının duygusallığına, kırılğanlığına, nezaket, hassaslığına işaret edilmiş olabilir.¹⁰² Başka bir rivayete göre ise kadın ege kemiğine benzediğinden dolayı kırılabilirliğinden doğrultulmaya çalışılmamalıdır.¹⁰³ Hz. Peygamber'in bu hadis ile amaçladığı şey kadınının yaratılışına dair bilgi vermek değildir. Burada komşuluk hukundan bahsettikten sonra onlara iyi muamele edilmesini söylerken “eğri kaburga kemiği” ifadesini kullanması hepimizin günlük hayatta kullandığı “teşbih”in Hz. Peygamber(sav) tarafından da kullanıldığını göstermektedir.¹⁰⁴

İkinci görüşe göre ise kadın; erkekle aynı cinsten veya kadın da erkek de aynı insanlık özünden yaratılmıştır. Buna bağlı olarak “nefs” kavramı ile Hz. Âdem'in ve Hz. Havva'nın yaratıldığı ortak özü kastetmişlerdir.¹⁰⁵ Kadının yaratılış konusunu, kadının erkekle aynı cinsten yaratıldığı fikriyle açıklayanlardan biri olan Ebû Müslim el-İsfehânî (ö. 322/934), en-Nisâ Sûresi'nin 1. ayetinde yer alan “ve halaka minhâzevcehâ”yı “eşini onun cinsinden yarattı” şeklinde açıklamış,¹⁰⁶ dolayısıyla “minhâ” ya “cins” manası vermiştir. İsfehânî bu görüşlerine şu âyetleri delil göstermiştir; “Allah sizin için kendi nefsinizden eşler var etti...”¹⁰⁷ “Andolsun Allah, müminlere kendi içlerinden bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta

¹⁰⁰ en-Nesefî, Medariku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Dımeşk, 2005, c. I, s.326.

¹⁰¹ Buhârî, *Nikâh*, 80-81. Dımeşk, 2005, c. I, s.326.

¹⁰² Mehmet Okuyan, “Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı”, <http://ilsam.org.tr/kadina-yonelik-siddete-kuranin-bakisi-prof-dr-mehmet-okuyan/>, (02.12.2015).

¹⁰³ Buhârî, *Nikâh*, 80.

¹⁰⁴ Kesgin, “Âyetleri Anlamada Hadis Algısının Etkisi”, s. 485.

¹⁰⁵ Mustafa, İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, c.1, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.144-145.

¹⁰⁶ Fahreddin Râzî, *Mefatihü'l-ğayb*, Beyrut, 1990, c.IX, s.131.

¹⁰⁷ en-Nahl 16/72.

bulunmuştur...”¹⁰⁸ “Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir...”¹⁰⁹

İslam’a göre kadın, yaratılışta erkeğe denktir. İnsan ve kul olarak kendisine has birtakım hak ve sorumlulukları yanında erkekle aynı olan birçok hak ve sorumlulukları da vardır. Kadın doğal olarak, hayatın paylaşılması esnasında, kendisine düşen sorumluluklara ve sahip olduğu haklara uygun özelliklerle yaratılmış bulunmaktadır.

Kur’ân’a göre kadın yaratılış bakımından erkek gibidir. İkisi de aynı şeylerden yaratılmıştır.¹¹⁰ Bu konuda herhangi bir ayırım olmamasına rağmen, konuyla ilgili ayetler çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir.

1.8.3.3. Sosyal Hayatta Kadın

1.8.3.3.1. Kadının Eğitimi

Eğitimde kadın ve erkek eşittir. İslâm inancında öğrenme ve ilim merkezi bir yer alır. İslâm eğitim ve öğretime önem veren bir din olup, bu konuda asla kadın-erkek ayırmamıştır. Çünkü insanlığın gelişerek yücelmesi ancak bu sayede mümkündür. İnsan cinsini akıl, zekâ ve yeteneklerinden yararlanılması oluşturmaktadır. İnsanlığın gelişmesinde, ilim ve medeniyet yolunda ilerlemesinde kadın cinsinin devre dışı bırakılması akıl ve mantık dışı bir husustur.¹¹¹

Mekke’ de inmeye başlayan vahiyyle beraber Mekke toplumunda yeni bir inşa süreci başlamıştır. Aynı zamanda nebevî bir eğitim olan bu sürecin, çoluk çocuk, kadın-erkek, genç-yaşlı, hür köle ayırımı yapmaksızın toplumun tüm kesime hitap etmesi gerekmektedir. Hz Peygamber, insanları eğiterek, kalplerinde tevhid inancını yerleştirebilmek için yirmi üç yıllık elçilik döneminde müthiş bir çaba harcamıştır. Allah Resûlü’nün Mekke toplumunda uyguladığı bu eğitim sisteminin şeklini vahiy belirliyordu. Gerek imânî gerekse ahlâkî dönüşümü hedefleyen ve hayatın her alanını kuşatan bir eğitimdi bu. Toplumun yeniden düzenlenmesini amaçlayan bu eğitimden erkekler kadar kadınlar da gereken payı almalıydı. Kur’an’da buyrulduğuna göre,¹¹² Allah ve Resûlü’nün getirdiği hükümlerin muhatabı olma açısından kadın ile

¹⁰⁸ Âl-i İmrân 3/164.

¹⁰⁹ et-Tevbe 9/128.

¹¹⁰ el-A’râf, 7/189; en-Nisâ 4/1; el-En’âm, 6/2; el-Fâtır 35/11; er-Rûm 30/20; el-Mü’min 40/67; ez-Zümer 39/6.

¹¹¹ Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, s.141.

¹¹² el-Ahzâb 33/36.

erkek olma bakımından bir ayırım bulunmamaktadır. Bu nedenle kadın erkekle birlikte kendilerinden ne istenip ne istenmediğini bilmek zorundadır. Çünkü öğrendiklerini toplumda uygulamaya başlayarak, “*Erkek olsun kadın olsun her kim mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.*”¹¹³ ilâhi müjdesine mazhar olacaklardı. O halde asla kadınların eğitimlerinin ihmali bile düşünülemezdi. Ayrıca gelecek nesillerin eğitilebilmesi açısından bu nesilleri yetiştirecek olan kadınların eğitimi daha bir önem arz etmektedir. Böylece hayata yeni doğan bebek, her an annenin Peygamber eğitimi ile şekillenen terbiyesinde büyüyecekti.

Kadınların eğitim ve terbiyesi son derecede önemlidir. Çünkü kadın iyi bir eğitim aldığında, çocuklarını da o şekilde eğitebileceği gibi bunun tam tersi de mümkün olabilmektedir. Hz. Peygamber bazen sahabilerin evlerine giderek ev hanımlarının hatalı davranışlarını gördüğünde bunları düzelttiği bilinmektedir. Bir gün Hz. Peygamber Leyla binti Ebi Hasme'nin, oğlunu, hurma vereceği sözüyle yanına çağırırken yalan söylediği anlaşılır. Allah Resûlü, ona davranışının doğru olmadığını söyleyerek onun aleyhine yalan söylemiş günahı yazılacağını bildirmiştir.¹¹⁴

Kur'ân-ı Kerim'in Allah katından gelen ilk emri, “Oku” dur.¹¹⁵ Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetlerinde ilmin önemi vurgulanmış, ilim öğrenme konusunda kadın- erkek ayırımı yapılmamıştır. Şu ayetler buna işaret etmektedir:

“*De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”¹¹⁶

“*Kulları arasında Allah'tan en çok alimler korkar*”¹¹⁷

“*De ki: Rabbim ilmimi artır!*”¹¹⁸

Hz. Peygamber'den gelen hadisler de, bu konuda Kur'ân-ı Kerim'le aynı doğrultuda mesajlar ihtiva etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber “İlim öğrenmek her müslümana farzdır”¹¹⁹ buyurmuşlardır.

Yeni kurulan İslâm toplumu ve devletinde yazı yazan ve okuyan kadınlar da eksik olmamıştır. Nitekim Hz. Peygamber hanımlarına yazı yazmayı öğrenmelerini

¹¹³ en-Nisâ 4/124.

¹¹⁴ Savaş, *Hz. Peygamber Devrinde Kadın*, s.133.

¹¹⁵ el-Alak 96/1- 5.

¹¹⁶ ez-Zümer 39/9.

¹¹⁷ el-Fâtr 35/28.

¹¹⁸ et-Tâhâ 20/114.

¹¹⁹ İbn Mâce, *Mukaddime*, 17, 224.

teşvik etmiş, eşlerinden Hz. Hafsa, ashâbdan Şifâ binti Abdillâh adlı bir hanımdan yazı yazmayı öğrenmiştir.¹²⁰

Meşhur sahabiyye eş-Şifâ' binti Abdillâh el-Adeviyye, İslâmiyet'ten önce bile okuma-yazmayı biliyordu. Kendisi böylece İslâmiyet'te ilk kadın yazı öğretmeni olmuştur.¹²¹

Hz. Peygamber'in zevceleri, Medine döneminde genç kızların eğitimi ve öğretimi ile ilgilenmişlerdir. Bu durumdan da Mü'minlerin anneleri olan bu kadınların evlerine gelen genç kızlara bildiklerini öğreterek onlara İslam hakkında daha fazla bilgi verdikleri anlaşılmaktadır. Bu kız öğrenciler ise öğrendiklerini başkalarına anlatarak ilme hizmet etmişlerdir.¹²²

Bir gün bir kadın Allah Resûlü'nün yanına gelerek, sözlerinden hep erkeklerin faydalandığını Hz. Peygamber'in belirleyeceği bir zamanda kendilerine Allah'ın ona öğrettiğinden öğretmesini istedi. Hz. Peygamber de, 'O hâlde şu şu günlerde toplanın.' buyurdu. Bunun üzerine kadınların yanına belirli günlerde Resûlullah (s.a.v.) gelerek Allah'ın kendisine öğrettiklerinden onlara bir şeyler öğretti."¹²³

Kadınların eğitim ve öğretimiyle, sadece dini bilgiler ya da bugünkü ifadeyle ilmihal bilgilerini elde etmeleri kastedilmemektedir. Nitekim şiir, tıp ve neseb gibi birçok alanda bilgili olan kadınlar bulunmaktadır. Buna göre kadınların bu konularda kendilerini yetiştirme ortamlarının oluşturularak onların ilim konusunda engellenmediği bilinmektedir.¹²⁴

1.8.3.3.2. Kadının Miras Hakkı

Miras; vefat eden bir kimsenin geride bıraktığı mal varlığının durumunu tanzim eden kuralların bütünüdür.¹²⁵

İslâm'dan önce, Câhiliyye Araplarında sadece erkekler mirasçı olurlardı. Çocuklar ve kadınlar mirasçı olamazdı. Yüce Allah kadının miras payını ilan ederken

¹²⁰ Ebû Dâvud, *Tıb*,18.

¹²¹ Tayyib Okıç, *İslâmiyette Kadın Öğretimi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1978, s.22.

¹²² Savaş, *Hz. Peygamber Devrinde Kadın*, s.124.

¹²³ Buhârî, "*İlim*", 36, Müslim, "*Birr ve sıla*", 152.

¹²⁴ Savaş, *Hz. Peygamber Devrinde Kadın*, s.135.

¹²⁵ Hamza Aktan, "*Miras*", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.XXX, 2005, s.143-145.

onun alacağı miktarı belirtmeden ana, baba ve akrabasının bıraktıklarından erkeğe verildiği gibi kadına da bir pay verildiğini bildirmiştir.¹²⁶

Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim'deki hükümlerin bazısı sebeplere göre nâzil olmuştur. Miras konusundaki hüküm de Evs b. Sâbit öldüğünde, karısının mirastan mahrum edilerek, İslâm öncesi geleneğe göre Evs'in amcaoğullarının mirasın tamamına el koymaları üzerine nazil olmuştur. Evs'in amcaoğulları hanımına ve iki yetim kızına hiçbir şey vermemişlerdi. İki yetim kızla ortada kalan kadın, durumunu Hz. Peygamber'e bildirmesi üzerine "*Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir*"¹²⁷ âyeti inerek cahiliye âdeti son bulup kadınlar mirasa dahil olmuştur. Daha sonraları ise her hak sahibinin payını bildiren miras âyetleri nâzil olmuştur.¹²⁸

Allah-û Teâla erkeğe ve kadına bir pay vererek öncelikle kadına miras alacaklısı olarak belirlemiştir.¹²⁹ Bu hukuk değişimi yapılırken mirasın az veya çok olması değil, bilakis kadına miras hakkının verilmesinin önemini vurgulanmaktadır.

Nisâ suresi 7. ayet kadının miras hakkının olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ayete göre kadın, sadece ana-babasına değil, yakın akrabalarına da mirasçı olabilmektedir.¹³⁰ Kadına miras hakkının tanınmadığı Câhiliye toplumundaki zulüm ortamını Allah bu gibi miras âyetleriyle çözüme kavuşturmaktadır.

İslamiyet'te kadına miras hakkı tanınarak, kadının anne, nine, eş, kız çocuğu, kız kardeş olma durumuna göre alacakları paylar ayrı ayrı belirlenmiştir:

"Allah size, çocuklarınız (ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altında bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa anasının hissesi altında birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah

¹²⁶ en- Nisâ 4/7; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1967, c.V, s.46.

¹²⁷ en- Nisâ 4/7.

¹²⁸ en- Nisâ 4/7-11-12-176, Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, s.46.

¹²⁹ en- Nisâ 4/7.

¹³⁰ en- Nisâ 4/7.

tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹³¹

Câbir'den gelen rivayete göre; Hz. Peygamber bu âyetin nüzul sebebi için şöyle demiştir: Sa'd b. er-Rebi'nin hanımı, Sa'îd'den olan iki kızıyla Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gelerek: “Ey Allah'ın Resûlü bu ikisi Uhud'da seninle iken şehid düşen Sa'îd bin Rebî'in kızlarıdır. Amcaları eşimden kalan tüm malları alıp onlara birşey bırakmadı. Kızlarım malları olmadan evlenemezler.” dedi. Allah Resûlü sallallahu aleyhi ve sellem: “Allah bu konuda hüküm verecektir.” buyurdu. Bunun üzerine mirasçılar hakkındaki ayet indi. Allah Resûlü amcalarına haber göndererek onlara: “Sa'îd'in iki kızına malının üçte ikisini, annelerine ise sekizde birini ver. Kalanı ise senindir.”¹³² buyurdu.

Nisâ Sûresi 11. ayetin iniş hikmeti incelendiğinde, kadınların ve çocukların mirastan pay alarak mirasçılığın kesin bir şekilde belirlendiği ve önceki câhiliye geleneklerin ortadan kaldırıldığı görülmektedir.¹³³

Görülüyor ki, Allah miras hukuku bakımından kadınlara erkek varisler arasında mirasçılık sıfatına layık olmada hiçbir eşitsizlik kabul etmiş değildir. Yani kadınlara da miras hakkı tanımıştır.

Mirastan erkeğin kadından fazla pay alması, İslâm'a göre evin geçiminin ve çocukların bakımının erkek üzerine vacip olması ve mehri de erkeğin veriyor olmasından kaynaklanmaktadır.¹³⁴

Mirasta erkeğe kadından fazla pay verilmesi onun üstünlüğünden değildir. Bu hükmü getiren Nisâ Sûresi 11. ayette, aile içerisindeki miras hukuku açıklanmaktadır. Ailede evin geçimi çoğunlukla erkeğin görevidir. Erkek karısını, küçük çocuklarını, annesini ve babasını geçindirmek ve beslemek zorundadır. Ama kadının böyle bir sorumluluğu yoktur. Kadın kocası, oğlu ya da kardeşleri tarafından bakılır. Kadın eşi tarafından himaye edilir. Erkeğin kadından fazla miras alması adil olmayan bir durum değildir. Çünkü kız başka bir erkek tarafından bakılacak, erkek ise bir kadını getirip ona bakacaktır.¹³⁵

¹³¹ en-Nisâ 4/11.

¹³² Buhârî, *Ferâiz*, 4; İbn Mâce, *Ferâiz*, 2.

¹³³ Elmalî Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İsmail Karaçam vd.(sadeleştirilenler), İstanbul: Azim Dağıtım, c. II, s.520.

¹³⁴ Ahmet Efe, “İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2011, sayı:18, s.157 – 168.

¹³⁵ Süleyman Ateş, “İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar” *İslami Araştırmalar*, c.V, sayı: Ekim 1991, s.308.

Ayette dikkat edilecek önemli bir husus da kadının da erkek gibi borç ve vasiyet hakkına sahip olmasıdır. Kadın erkek olmaksızın ölen kimsenin, borçları ödenip vasiyeti yerine getirildikten sonra kalan mirası taksim edilir. Bu da kadına tüm medeni ve sosyal hakların tanındığını göstermektedir.¹³⁶

1.8.3.4. Evlenme ve Boşanmada Kadın

1.8.3.4.1. Evlenmede Kadın

İslam'da evlenme akdi, şekil ve şartlardan uzak basit ve kolay bir hukuki işlemdir.¹³⁷ Aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akittir.¹³⁸

Kur'an'da, çeşitli şekillerde evlilik teşvik edilmiş.¹³⁹ Neslin bozulmasına yol açacak gayr-i meşru ilişkiler yasaklamıştır.¹⁴⁰ Kur'an'da nikâh akdi erkek tarafından kadına verilen sağlam bir teminat olarak nitelenmiştir.¹⁴¹

Hz. Peygamber evliliğin kalıcı olması ve mutluluk içinde sürmesi için eşler arasında denklige dikkat edilmesini ve evlenmeden önce eşlerin birbirlerini görmelerini tavsiye etmiştir.¹⁴² Velisiz nikâh yapılmamasını,¹⁴³ mutlaka kadının da rızasının alınmasını istemiştir.¹⁴⁴

İslam'ın evlilikle birlikte kadına tanıdığı bazı haklar vardır ki bunları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

a) Mehir

Mehir, nikâh akdiyle kadının hak ettiği para veya maldır.¹⁴⁵ Para, maddi değeri olan ve Müslüman bireye yasaklamamış olan mal ve eşya, ekonomik değeri olan menfaatin mehir olarak belirlenmesi mümkündür.¹⁴⁶

*“Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin.”*¹⁴⁷ ayetine

¹³⁶ Süleyman Ateş, “İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar”, s.308.

¹³⁷ Hayreddin Karaman, “İslamın Getirdiği Aile Anlayışı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara: TCBAK Yayınları, Aralık 1992, c.II, s.9.

¹³⁸ Fahrettin Atar, “Nikâh”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXIII, 2007, s.117.

¹³⁹ en-Nahl 16/72; en-Nûr 24/ 32.

¹⁴⁰ el-İsra 17/32.

¹⁴¹ en-Nisâ 4/21.

¹⁴² Buhârî, “Nikâh”, 15; İbn Mâce, “Nikâh”, 6.

¹⁴³ Buhârî, “Nikâh”, 36.

¹⁴⁴ İbn Mâce, “Nikâh”, 11.

¹⁴⁵ Muhsin Koçak vd., *İslâm Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014, s.170.

¹⁴⁶ Koçak vd., *İslâm Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014, s.171.

¹⁴⁷ en-Nisâ 4/4.

göre; mehir verme emrinin muhatabı olan erkeğe karşı, kadın isterse kendisine ait mehrin bir kısmını kocasının müdahalesi olmadan ona bağışlayabilir. Mehir, dinin kadına vacip kıldığı bir hak olup onun için sosyal bir güvence niteliği taşımaktadır.¹⁴⁸

Mehir kadının bizzat kendisine verilmektedir. Kadının izni olmadan onun adına mehri bir başkası alamaz. Kadın aldığı mehrini dilediği gibi harcayabilir.¹⁴⁹ Kadın mehir alacağını bağışlamadıkça kadına mehir verilir. Boşanması durumunda veya kocasının ölümü halinde mehir alacağı kendisine ödenmektedir.¹⁵⁰

Hz. Peygamber evlenmek isteyen sahabeye, evleneceği kadına mehir vermesini söylemiştir. Sahabe evinden eli boş dönünce; Hz. Peygamber "Demirden bir yüzük de olsa bak" deyip, onu tekrar eve gönderir. Tekrar eli boş dönünce, Kur'an-ı Kerim'den ne kadar bildiğini sorar ve sonunda şöyle buyurur: "Haydi git, onu sana bildiğin Kur'an karşılığında verdim."¹⁵¹ Bu da göstermektedir ki nikâh akdi esnasında mehir tesbitinin yapılması nikâhı şartlarından olmamakla birlikte, kadına tanınan bir hak, erkeğe verilen bir görevdir.¹⁵²

Mehrin, bazı yörelerde uygulanan ve kızın babasına verilen başlık parasıyla ilgisi bulunmamaktadır.

Kadın aldığı mehrini evin ihtiyaçları için, kendi ihtiyaçları ya da çocukların ihtiyaçları için harcamak zorunda değildir.

b) Nafaka

İnsanın günlük hayat içinde muhtaç olduğu barınma, yiyecek, içecek, giyecek, tedavi, taşınma... masrafları nafaka mefhumu içinde yer almaktadır.¹⁵³

İslam, evlendiği andan itibaren kadının geçimini, kocanın sorumluluğuna vermektedir. Kadının kendisine ait malı bulunması, hatta zengin olması durumu değiştirmemektedir.¹⁵⁴

*“Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz evde oturtun... Eğer hamile iseler (boşandıktan sonra) doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin”*¹⁵⁵“İmkânı geniş olanlar, nafakayı imkânlarına göre versin, rızkı daralmış olan da Allah'ın kendisine

¹⁴⁸ Şeyhül-İslâm Burhanüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir Merginânî, Hidaye Tercümesi, Kahraman Yayınları, c.II, s.48-51.

¹⁴⁹ Koçak vd., *İslâm Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014, s.172.

¹⁵⁰ Karaman, “*İslam'ın Getirdiği Aile Anlayışı*”, s.12.

¹⁵¹ Buhârî, *Nikâh*, 51.

¹⁵² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, c. I, s:338.

¹⁵³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s.341.

¹⁵⁴ Koçak vd., *İslâm Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014, s.313.

¹⁵⁵ et-Talâk 65/6.

verdiği kadarından nafaka ödesin”¹⁵⁶ âyetlerine göre erkek kadına nafaka vermekle sorumlu tutulmuştur.

İslam’ın kadına bu hakkı vermesi ona verilen önem ve kıymeti göstermektedir

c) Mülkiyet Hakkı

Mülkiyet hakkı, her türlü hukuki işlemi yapma ehliyeti açısından kadınların sahip olduğu, kendilerine ait mallar üzerindeki tasarruf yetkisidir. Bu hakları kullanma yetkisi kadınların rızaları olmadan babaları veya eşleri tarafından kullanıldığının yaygınlık kazanması doğru değildir. Kadınların ticaret hayatında erkekler kadar aktif olmamaları sahip oldukları mallarda tasarruf yetkisinden mahrum oldukları anlamına gelmez.

Kadının mallarını tasarruf edenin de babası ya da kocası olması ya da evli olup olmaması sonucu değiştirmez. İslam hukukundaki mal ayrılığı ilkesi kocayı eşinin mallarında yetkisiz kılmaktadır.¹⁵⁷

d) Kadının Evlenirken Eşine Birtakım Şartlar Koşma Hakkı

Kadının, nikâh akdi esnasında, boşama yetkisinin kendisinde de olması, üzerine başka kadınla evlenilmemesi, belli bir yerde oturmak gibi öne sürdüğü şartlar kabul edilerek, nikâh akdedilirse, bu şartlar geçerli olmaktadır. Akid esnasında getirilen şartlar evlilik hukukuna aykırı olmamalıdır. Mesela erkek, nafaka ile yükümlü olmamayı talep edememektedir.¹⁵⁸

1.8.3.4.2. Boşama ve Boşanmada Kadın

İslâm dini, neslin devamı için tek yol olan evliliği teşvik etmektedir. Eşlerin evlilik birliğini, karşılıklı sevgi ve saygı ortamını olabildiğince korumalarını isteyip, ayrılmayı da ancak evliliğin sürmesine imkân kalmadığında başvurulabilecek bir çözüm şekli olarak meşrû saymaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁶ et-Talâk 65/7.

¹⁵⁷ Aydın, “Kadın”, c. XXIV, s.88.

¹⁵⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s.341.

¹⁵⁹ H. İbrahim Acar, “Talâk”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar, c. XXXIX, 2010, sayfa 496.

İslam hukukunda evlilik bağına sona erdiren birden çok sebep vardır: ¹⁶⁰

- Boşanma (Talâk)
- Muhâlea
- Hâkimin ayırması (fesih, tefrik)

Boşanma(Talâk): Boşama ehliyetine sahip kocanın tek taraflı iradesiyle evli hanımını belli lafızlar kullanarak, hemen veya sonraki bir zaman itibariyle boşamasıdır. ¹⁶¹

Kur'an-ı Kerim 'de talâkın meşruiyeti şu ayetlerle açıkça ifade edilmektedir:

*“Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır”*¹⁶²

“Boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır.” ¹⁶³

Verilen ayetlerde talâkın sayısı ve zamanı belirtilmiş olup, evlilik bağının önemli bir sebep bulunmadıkça keyfî şekilde sona erdirilmesi tasvip edilmemiştir. Erkeklere eşleriyle iyi geçinmelerini ve onların kusurlarını değil olumlu yönlerini görmeye çalışmalarını öğütleyen âyet ve hadisler bulunmaktadır. ¹⁶⁴

Kur'ân-ı Kerim'e göre, boşama yetkisi prensipte kocaya ait olmakla birlikte koca isterse bu hakkını tek taraflı olarak kullanabilir. *“Nikah düğümü elinde bulunanlar”*¹⁶⁵, *“Kadınları boşadığınız zaman”*¹⁶⁶ *“Kadınları boşarsanız üzerinize bir sorumluluk yoktur”*¹⁶⁷ ifadeleri kocanın eşini boşama yetkisine dolaylı olarak kaynaklık etmektedir. ¹⁶⁸ Talâk boşanma yollarından biri olup daha çok erkeğin

¹⁶⁰ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s.347; M. Akif Aydın, *İslam ve Osmanlı Aile Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, 1996, s.23.

¹⁶¹ Mehmet Erdoğan, “Talâk”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Yay., 2010, s.542.

¹⁶² et-Talâk 65/1..

¹⁶³ el-Bakara 2/229

¹⁶⁴ Örnek olarak bkz: en-Nisâ 4/19; Müslim, “Radâ”, 61.

¹⁶⁵ el-Bakara 2/237.

¹⁶⁶ el-Bakara 2/231.

¹⁶⁷ el-Bakara 2/237.

¹⁶⁸ Ali Yüksek, “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.VII, sayı: 32, s.342.

kullandığı bir yöntemdir. İslam'da boşama yetkisi tamamen kocaya ait değildir. Kadına da birtakım şartlar dahilinde boşama yetkisi verilmiştir.¹⁶⁹

Erkeğin boşama yetkisini karısına veya bir başka kişiye devretmesi demek olan “tefvîz-i talâk” yoluyla kadın İslam hukukuna göre eşini boşama hak ve yetkisine sahiptir.¹⁷⁰ Talâk yetkisi kendisine devredilen kadın kocası ile eşit olarak talâk hakkına sahip olmaktadır.¹⁷¹ Kadın nikâh akdinde boşama yetkisi talep ederek elde ettiği bu yetki sonucunda erkeğin onayına ve hâkimin hükmüne ihtiyacı olmaksızın boşama iradesini açıklayarak eşinden ayrılabilme hak ve yetkisine sahip bulunmaktadır.¹⁷²

Muhâlea: Kadının bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulması hususunda kocası ile anlaşmasıdır.¹⁷³

Muhâlea karşılıklı anlaşmayı ifade eder. Şu halde kadın muhâlea yoluyla sevemediği, anlaşamadığı fakat kendisini de boşamak istemeyen kocasından kurtulabilecek ve evlilik hayatına son verecektir. Erkek de ondan alacağı meblağ ile maddi zararını telâfi etmek ve tekrar evlenebilmek imkânını elde etmiş olacaktır.¹⁷⁴

Muhâleanın dayandığı naslar şu şekildedir: “(Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur.”¹⁷⁵

Sabit b. Kays'ın hanımı, Hz. Peygamber'e(s.a.v.) gelerek şöyle dedi: “Ey Allah'ın Resûlü! (Kocam) Sabit b. Kays'ın ne dinine ne huyuna bir diyeceğim var; Lâkin kocamı çirkin gördüğümünden ondan ayrılmak istiyorum.” Kocasının kendisine mehir olarak verdiği bahçeyi kastederek Resulullah(s.a.v.)kadına “Bahçesini geri verecek misin?” diye sordu. Kadın: “Evet” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sabit'e: “Bahçeyi al ve onu boşa” dedi.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, “Kadın Konusunda Kur'ana Yönelik Başlıca Eleştiriler”, İAD (İslami Araştırmalar Dergisi), sayı: 4, 1991, Ankara, s. 281-282.

¹⁷⁰ Nihat Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, Samsun:Etüt Yayınları, 2001, s.83.

¹⁷¹ Abdussamet Bakkaloğlu, “Tefvîz”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XL, 2011, s. 310-311.

¹⁷² Yüksek, “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması”, s.342.

¹⁷³ Fahrettin Atar, “Muhâlea”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.XXX, 2005, s. 399-402; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c.II, s.366.

¹⁷⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c.II, s.366.

¹⁷⁵ el-Bakara 2/229.

¹⁷⁶ Buhârî, *Talâk*, 11.

Hakimin ayırması (fesih, tefrik): Kadın boşama yetkisini nikah sırasında yada sonrasında kocasından almadığında, eşi de anlaşmaya yanaşmadığında hakimin karı koca arasını bir sebebe bağlı olarak ayırmasıdır. Yani kadının mahkemeye başvurması üzerine hâkim kararıyla evliliğe son verilebilir.¹⁷⁷ Kadın şu nedenlerle hâkime başvurabilir: Hastalık ve bedenî kusurlar, gâiplik, hapis, nafaka sağlayamama, şiddetli geçimsizlik.

¹⁷⁷ Geniş bilgi için bkz.H. İbrahim Acar, “Tefrik”, DİA, c.XL, 2011, s.277-279; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c.II, s.368.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI SOSYO-KÜLTÜREL HAYATINDA KADIN

2.1. Osmanlı Toplumunda Kadının Yeri

2.1.1. Osmanlı Toplumunun Yapısı

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde bu devlete bağlı bir uç beyliği olan Osmanlılar, devletin dağılmasıyla birlikte Anadolu’da ortaya çıkan diğer beyliklerle beraber tarih sahnesindeki yerini almıştır.¹⁷⁸

Çeşitli kültürleri içerisinde barındıran Osmanlı Devleti, toplum yapısı olarak belli sınıf ve şehirden ibaret değildir. Sosyolojik bakımdan çeşitlilik gösteren Osmanlı toplumundaki sosyal hayatı bilmenin veri kaynakları ise çeşitlilik göstermektedir. Yazılı tarihi veri kaynaklarından biri olan şer’iye sicilleri/ mahkeme kayıtları, Osmanlı toplumuyla ilgili açıklığa kavuşmamış birçok yönün açıklığa kavuşmasına sağlayacak nitelikte veriler içermektedirler.¹⁷⁹

Şer’iye sicilleri, belli bir bölge ve belli şehirlerin sosyal yapısının tespit edilebilmesi için başvurulan özgün kaynaklardan biridir. Sadece Osmanlı kanunlarının uygulanmasını değil, aynı zamanda sosyal ve siyasal hayatı en gelişmiş şekliyle ortaya çıkarabilme özelliğine sahip olduklarından¹⁸⁰ bu çalışmamızda şer’iye sicillerden faydalandık.

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’ın ilanına kadar aslî, genel mahkemeler (mehâkim-i umûmiye) olarak görev yapmış olan şer’i mahkemeler, malî, hukukî, cezaî, idarî olmak üzere her türden davaya bakmışlardır.¹⁸¹

¹⁷⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, c.I, 1982, s.43.

¹⁷⁹ Hayri Erten, “*Sosyolojik Veri Olarak Şer’iye Sicillerinin Değerlendirilmesi*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, sayı 10, s.531-532.

¹⁸⁰ Halil İnalçık, “*Eyüp Sultan Tarihi Ön Araştırma Projesi*”, 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam, Tülay Artan(Editör), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998, s. 5.

¹⁸¹ Ahmet Akgündüz, “*İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri*”, Türkler, c. X, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 54.

2.1.2. Osmanlı Toplumunda Kadın

Osmanlı toplumunda kadın; müslim, gayr-i müslim, köylü, şehirli, sultanlar, cariyeler gibi farklı statülerde karşımıza çıkmaktadırlar.¹⁸² Bizim burada inceleyeceğimiz müslüman kadın modelidir.

Osmanlıların ilk dönemlerinde hukuki şahıs olarak kabul edilen kadınların toplumsal etkinlikleri vardı. Kadınlar, Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluşundan on altıncı yüzyıla kadar olan zaman içerisinde oldukça hür yaşamış ve toplumsal etkinliklere katılmışlardır. Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun'un, yabancı erkekleri misafir olarak kabul ettiği ve onlara ikramda bulunduğu bilinmektedir. Ünlü Arap seyyahı İbn Batûta da bunlardan biriydi.¹⁸³ İbn Batûta'nın gezi anılarından, Osmanlı'da kadının toplumda saygın bir yerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁴

16.yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalar ilk dönemlere nazaran farklılık arz etmektedir. Kamu görevi ve siyaset gibi konularda kadınlar etkinliklerini kaybetmişler,¹⁸⁵ erkekler ise daha aktif rol almışlardır. Kadınların bu durumu uzun yıllar devam etmiş,¹⁸⁶ çeşitli Osmanlı fermanlarıyla kadınların giyimleri ve toplumsal yaşama katılmalarına ilişkin sınırlayıcı kurallar getirilmiştir. Bununla birlikte Kanûnî Sultan Süleyman döneminde halk sınıfından kimi kadınlar çalışma yaşamına girmişlerdir.¹⁸⁷

Sicillerden hareketle yapılan Osmanlı kadınına dair çalışmalar, Osmanlı toplumunda kadınının sahip olduğu hakları ve tecrübeleri ortaya çıkaran ilk örneklerdir.

“Çalışmalarında sicillere bakarak Osmanlı kadınlarının hukuki pozisyonunu araştıran Jennings, Kayseri'ye ait yaklaşık 10000 adet sicil taramıştır. Bunların 1800 tanesinde, kadınların taraf olarak mahkemeye düzenli olarak başvurduklarını belirtmiştir. Sicillerde Müslüman kadınların davalı, davacı, kefil ve şahit olarak göründüklerini belirten Jennings, ayrıca kadınların hem kendi haklarının hem de aile bireylerinin hukuki haklarının farkında olduklarını bildirmektedir. Kadınlar bu

¹⁸² Feriha Karadeniz, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış”, Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, c.5, s.450.

¹⁸³ Tezer Taşkıran, Cumhuriyetin 50.yılında Türk Kadın Hakları, Ankara, 1973, s.13.

¹⁸⁴ İsmet Pamukoğlu(haz), *İbn Batûta Seyahatnamesinden Seçmeler*, Milli Eğitim Yayınları, 1993, s.3-128.

¹⁸⁵ Acar, *İslam Hukukunda Siyasal Haklar Yönünden Kadın*, s.13.

¹⁸⁶ Hikmet Bayur, “Orta ve Yeni Kurunda Orta Asya ve Hindistan Türklerinde Kadınların Mevkii”, Belleten, c.I, Ankara, 1937, s.42.

¹⁸⁷ Acar, *İslam Hukukunda Siyasal Haklar Yönünden Kadın*, s.13.

dönemde haklarını korumak için akrabalarını, komşularını hatta kocalarını bile dava etmişlerdir.”¹⁸⁸

“Kayseri mahkeme kayıtlarını inceleyerek o dönem için yeni olan birçok gerçeği ortaya çıkartmış olan Jennings, ev kadınlarının mehir ve miras yoluyla mülk sahibi olduklarını, borç alıp verdiklerini, vakıf kurduklarını, miras alıp miras bıraktıklarını hatta evlilikleri katlanılmaz bir hal aldığında boşanmak için her türlü hukuki yolu denediklerini bildirmiştir. İncelediği sicillere dayanarak, kadınların İslam hukuku tarafından kendilerine verilen hukuki hakları kullanarak sosyal ve ekonomik hayatta aktif rol aldıklarını belirtir. Ayrıca Jennings, kadınların evlenme, boşanma, çocuklara vasi tayini, miras ve mal ile alakalı meseleler nedeniyle haklarını aramak amacıyla mahkemelere başvurduklarını tespit eder.”¹⁸⁹

2.2. Osmanlı Toplumunda Sosyal Hayatta Kadın

Aile bireylerinin yaşamı algılayış biçimini oluşturan toplumsal faktörler vardır. Osmanlı’da gelenek ve din bu faktörlerin başında yer alır. Üçüncü faktör ise bu iki faktörün bileşkesi olan siyasettir. Bir diğer deyişle gelenek ve din Osmanlı’da hem “toplumsalı” ve “toplumsal düzeni” belirleyen ve niteleyen en temel kültür ögesidir.¹⁹⁰

Kuruluş yıllarının Osmanlı ailesine ışık tutan ilk yazılı kaynağı bir seyahatnamedir. Kuzey Afrikalı müslüman seyyah İbn Battûta’ya ait olan eser Osmanlı’yı oluşturan kültürel zemine ışık tutmaktadır. Yazar bu toplumda konukseverliği dile getirirken bu güzel davranışı sergileyen kadını öne çıkarmaktadır. Battûta’nın bu bağlamdaki gözlemi şöyledir:

“Bu memlekete geldiğimiz andan itibaren erkek olsun kadın olsun çevredeki tüm komşularımız, durumumuzla çok yakından ilgilenmişlerdir. Burada kadınlar erkeklerden kaçmazlar. Yola çıkacağımız zaman bizimle hane halkındanmışız gibi vedalaşırlar ve ağlayarak bu ayrılıktan dolayı üzüntülerini belirtirlerdi.”¹⁹¹

Osmanlı Devleti kuruluş döneminde kadınlar devletin ilgi ve himayesi altında bulunmaktadır. Âşık Paşaoğlu, dul kadınlara bu devlet desteğini devletin kurucusu

¹⁸⁸ Betül İpşirli Argıt, “ *Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın*”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, III, sayı: 5, 2005, s. 577.

¹⁸⁹ Argıt, “ *Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın*”, 578.

¹⁹⁰ İsmail Doğan, “*Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik Ve Yenileşme Dönemleri*”, Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c.5, s. 372.

¹⁹¹ Pamukoğlu(haz), *İbn Battûta Seyahatnamesinden Seçmeler*, s. 3-128.

olan Osman Gazi'nin en önemli icraatı ve meziyeti olarak tanımlar. Ona göre Osman Gazi'nin âdeti: Üç günde bir yemek pişirmek, yoksulları yedirmek, çıplakların sırtına elbise giydirmektir. Sürekli dul kadınlara sadaka verirdi.¹⁹² Kuşkusuz dul kadınlara bu ilginin aile kurumunun korunmasına yönelik olduğu açıktır. Osman Gazi'nin bu duyarlılığı diğer Osmanlı padişahları tarafından geliştirilerek sürdürülmüştür.

2.2.1. Osmanlı Toplumunda Kadının Eğitimi

Osmanlı kadınları Sıbyan Mektepleri'nde okuma yazma ve Kur'an-ı Kerim öğreniyorlardı. Ayrıca kadınların eğitim alabildikleri yerler arasında tekkeler de bulunmaktadır. Toplumda ileri derecede bir eğitim alamayan kadınlar olduğu gibi elit tabakaya mensup olup, tutulan özel hocalar sayesinde bir şeyler öğrenen kadınlar da vardır. Dönemin elit kitlesinden olan sultan, şehzade, vezir ve sadrazam gibi erkeklere eş olmak üzere sarayda eğitilen cariye olan yahut olmayan ama yine bu yönde eğitim alan kadınlar genel hanım kitlesinin dışında eğitim görebiliyorlardı.¹⁹³

Kız çocukları Kur'an ezberlemenin yanında ünlü âlimlerden hadis dersi olarak yetiştirilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde bir müftünün kızı olan Zübeyde binti Esat, Kur'an, dil bilimi, hukuk bilimi ve edebiyat gibi birçok alanda çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda bir şair olan Zübeyde hanımın Farsça ve Türkçe yazdığı şiirler yönetici sınıflar arasında meşhur olmasına vesile olmuştur.¹⁹⁴

Osmanlı'nın kurulduğu 13.yy'dan itibaren Osmanlı gerileme devri yıllarına rastlayan 19.yy'ın ortalarına kadar yaklaşık 500 küsur yıl örgün eğitim kurumlarından uzak tutulmalarına rağmen Osmanlı kadınları arasından değerli şairler ve yazarlar yetişmiştir: Zeynep Hatun (?-1473/74), Mihri Hatun (?-1506), Ayşe Hubba Hatun (?-1589), Sıtkı Hanım (?-1703), Ani Fatma Hanım (?-1710), Fıtnat Hanım (?-1780). Bu kadınların künyelerine bakıldığında onların çoğunun kadıların, şeyhülislamın, kazaskerlerin, beylerin kızları olduğu ya da sarayda prenseslerle eğitim almış nedimeler oldukları görülür.¹⁹⁵

¹⁹² Hüseyin Nihal Atsız, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 2014, s.160.

¹⁹³ Coşkun, *Sosyal Değişme Kadın Ve Din*, s.189

¹⁹⁴ Ruth M. Roded, "*Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması*", Osmanlı Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c.5, s.418.

¹⁹⁵ Mehmet Aydın, *Ne Yazıyor Bu Kadınlar*, İlke Yay., Ankara-1995, s.17-25.

2.2 2. Osmanlı Toplumunda Kadın Bilginler

2.2.2.1. Zeyneb Hatun (ö. 1473/74)

Divan şiirinin ilk kadın şairlerinden olan Zeyneb Hanım Amasya'da doğmuştur. Babası kadı Mehmed Çelebi'dir. Babasının hem ilim hem sanatla uğraşması Zeyneb Hatun'un iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Arapça ve Farsça öğrenen Zeyneb Hatun'un, Farsça'yı şiir yazacak derecede bildiği söylenmektedir. Aynı zamanda mûsikiyle de ilgilenip, şarkılar yazıp besteler yapmıştır. Zeyneb Hatun, Amasya'da divan şiirinin yayılmasına öncülük etmiştir.¹⁹⁶

2.2.2.2. Mihrî Hatun (ö.1506)

Divan edebiyatı kadın şairlerindedir. Babası Kadı Hasan Amasyevî'dir. Şehzade Ahmed'in Amasya valiliği esnasında saraydaki edebi muhite giren Mihrî Hatun'un şiirleri dikkat çekmiştir.¹⁹⁷

2.2.2.3. Ayşe Hubbî Hatun (ö.1589)

Asıl adı Ayşe'dir. Şiirlerinde "çok sevilen, çok beğenilen, güzel" anlamındaki Arapça hubbâ kelimesinden gelen Hubbî mahlasını kullandığı için genellikle Hubbî Hatun diye anılır. Arapça şiir yazacak kadar Arapça bilmektedir. İran ve Osmanlı kadın şairlerden üstün olduğu ve her türde şiir yazdığı bilinmektedir.¹⁹⁸

2.2.2.4. Esmâ İbret (d.1780)

İstanbul'da doğmuştur. Serhasekiyan-ı Hassa (gözde cariyelerin amiri) Ahmed Ağa'nın kızıdır. Küçüklüğünden itibaren tanınmış hat üstadı Mahmud Celaledin Efendi'den sülüs- nesih ve icazet yazılarını meşk etmeye başlamıştır. Ünlü Hattat Mahmud Celâleddin'in öğrencisi ve eşidir.

¹⁹⁶ Hasan Aksoy, "Zeyneb Hatun", DİA, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XLIV, 2013, s. 360-361.

¹⁹⁷ İsmail E. Erünsal, "Mihrî Hatun", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXX, 2005, s. 37-38.

¹⁹⁸ Mustafa Uzun, "Hubbî", DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XVIII, 1998, s. 265-266.

2.2.2.5. Fıtnat Hanım (ö. 1194/ 1780)

Babası Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi (ö. 1166/ 1753) olan Fıtnat Hanım İstanbul'da doğmuştur. Annesi ise Şeyhülislam kızı olan Hatice Hanım'dır. Fıtnat Hanım'ın edebiyata dair doğuştan gelen yeteneğini annesi fark ederek onun özel hocalardan ders almasına vesile olmuştur. Bu sayede yeteneğini eğitimle daha da fazla geliştirmiştir.¹⁹⁹

Fıtnat Hanım Kur'ân-ı Kerim dersleri yanında Arapça ve Farsça dil eğitimi alarak çok yönlü yetiştirilmiştir. Aynı zamanda hüsn-i hat öğrenmiştir. Güzel yazı yazmadaki becerisi sülüs olarak yazdığı yazılara kendi imzasını atabilecek seviyeye ulaştığında Erzurumlu Osman Efendi'den ketebe almıştır.²⁰⁰

Dönemin edebiyat camiasıyla sohbet meclislerinde bulunan Fıtnat Hanım bu toplantılara örtülü bir kıyafetle gitmiştir.²⁰¹

2.2.3. Osmanlı Toplumunda Kadının Miras Hakkı

İslam miras hukuku ile ilgili ayrıntılı düzenlemelerin büyük bölümü İslam hukukunun ilk kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Kur'an'da miras ayetleriyle kişilerin miras hukuku düzenlenirken, kalan boşluklar da sünnet ve icmâ ile doldurulmuştur.²⁰²

Osmanlı miras hukukunda hem şer'i hem de örfi hukuk geçerli olduğundan bu dönemdeki Müslüman kadının miras hukukundaki statüsü incelenirken bu durumu gözden geçirmek faydalı olacaktır.

Osmanlı Devleti'ndeki hukuk sisteminin ikili yapısında bulunan her türlü mülk, menkul ve gayr-i menkul mal mirasçılar arasında, kadının sosyo-kültürel hayattaki konumunu belirleyen konulardan birisi olan miras hukukuna göre paylaştırılmıştır.²⁰³

Ferâiz olarak da isimlendirilen şer'i miras hukukunda üç grup mirasçı vardır. Bunlar ashâb'ül ferâiz (miras payı bulunan erkek ve kadın), asabe (miras bırakan

¹⁹⁹ Ömer Faruk Akün , “*Fıtnat Hanım*”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XIII, 1996, s. 39-40.

²⁰⁰ Mehmet Zihni Efendi, *Meşâhîru'n-Nisâ*, Bedrettin Çetiner(sadeleştiren), İstanbul: Şamil Yayınevi, c. II, s.142-143.

²⁰¹ Akün , “*Fıtnat Hanım*”, c. XIII, 1996, s.40.

²⁰² Hamdi Döndüren, “*Ashâbü'l Ferâiz*”, DİA, c. 3, İstanbul, 1991, s. 467; Halil Cin, *Eski ve Yeni Türk Hukukunda Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla İntikali*, Ankara, 1979, s. 10.

²⁰³ S. Gül AKYILMAZ, “*Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü*”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. XI, 2007, sayı:1-2, s.471.

kişinin baba tarafından erkek akrabaları) ve zevi'l-erham (kendilerine miras düşebilecek uzak erkek ve kadın akrabalar)dır.²⁰⁴

“Ölen Ali'nin yerinin kızı Tenzile'ye miras kaldığı

Sebeb-i tahrîr-i sicil budur ki Kasaba-i Üsküdar'da Tenzile bt. Ali[’ye] merhûm Ali'den irsle intikâl eden yerden hissesi bir taraf Hamza ile Memi yerine ve bir taraf Memi b. Nazar yerine ve bir taraf Teslime mülküyle muttasıl ve bir taraf Emine mülküyle mülâsık olan mahdûd yer mezbûre Tenzile'ye bi hasebi 'ş-şer' merhûm Ali'den müteveccih olup alâ mâ hüve'l-vâkî' vekîl olan Sinan taleb[iyle] tescîl olundu.

Şuhûdü'l-hâl: Mahmud b. Mehmed ve Şaban b. Mehmed ve Sinan Halîfe b. Turud ve gayruhüm mine'l-hâzırîn.”²⁰⁵

“Ayni bt. Hüseyin'in mirastan doğan hakkını aldığı

Medîne-i Eyyûb'de Sofular mahallesinde sâkine Ayni bt. Hüseyin Efendi meclis-i şer'de li ebeveyn ammisi umdetü'l-kuzât Hüseyin Efendi b. Mehmed mahzarında ikrâr ve i'tirâf edip bundan akdem mezbûr Hüseyin Efendi babaları, müteveffâ-yı mezbûrdan bana irs-i şer'le intikâl eden hisse-i şer'iyeye kabel-i şer'den mansûb vasîsi olmağla el-hâletü hâzihî ben bâliğa olduğum ecilden ba'de edâi'd-deyn defteri kassâm mücebince bana intikâl eden yüz yirmi iki kıt'a esedî guruşu ammim ve vasîm mezbûr Hüseyin Efendi yedinden tamâmen ahz u kabz eyledim min ba'd zimmetinde bir akçe ve bir habbe hakkım bâkî kalmadı dedikde gibbe't-tasdîk mâ vaka'a.

Şuhûdü'l-hâl: Âbid b. Hüseyin, Mehmed b. Eyüb, Mustafa b. Mahmud, İbrahim b. Tahsin, Attâr Mahmud Çelebi, Mehmed Efendi el-İmâm, Mustafa Efendi Kâtib.”²⁰⁶

²⁰⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s.438.

²⁰⁵ İstanbul Kadı Sicilleri, *Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536)*, haz. Kenan Yıldız, c.4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s.229.

²⁰⁶ İstanbul Kadı Sicilleri, *Eyüp Mahkemesi 82 numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671)*, haz. Talip Mert ve Rıfat Günalan, c. 29, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011, s. 92.

2.3. Osmanlıda Evlenme ve Boşanmada Kadın

Osmanlı Devleti kuruluş yılından itibaren şer'î kaza usulünü benimsemiştir. Yapılan fetihlerde idare merkezlerine bir kadı tayin edilmiştir. Tek kadı'nın görev yaptığı bu usule şer'î mahkemeler adı verilmektedir. Şer'î mahkemelerinin belli bir makam binası olmamakla birlikte kadıların yargı işlerini yürütebilecekleri yerleri yoktur. Bu kadının evi, cami, mescid veya medreseleri, belli odaları olabilir. Yargı görevini Bayram ve Cuma günleri dışında yerine getirirler.²⁰⁷

Osmanlı Devleti, aile hukuku alanında şer'î hükümleri esas almıştır. Öyleyse İslâm aile hukukundan ayrı bir Osmanlı aile hukuku düşünülemez. Biz burada Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren yapılan evlilik ve boşanmaya yer vermeyi uygun gördük.

2.3.1. Osmanlıda Evlenmede Kadın

İslam hukukçularının çoğunluğu, evliliğin geçerli olabilmesi için buluşun şart olmadığını veli veya onun vekili tarafından evlendirilen küçüğün nikâhının geçerli olduğu noktasında ittifak halindedirler. Ebû Hanife'ye göre buluşa ermiş olan bir kız velisi tarafından zorla evlendirilemez.²⁰⁸ Kızın rızası alınmadan yapılan evlilik batıldır.²⁰⁹ (Hz. Peygamber "Açıkça izni alınmadan dul kadın ve rızası anlaşılmadan bekar kız evlendirilemez." buyurmuştur. "Onun rızası nasıl anlaşılır" denildiğinde "sukûtu ile cevabını vermiştir.").²¹⁰ Bu kurala Osmanlı Devleti'nde de uyulmuştur. İhlâli durumunda eğer şikâyet olursa kadı nikâhı feshetmiştir. Hatta evlenmeden önce nişanlılık döneminde bile mahkemeler bu yönde gelen şikâyetleri dikkate almışlardır.²¹¹

²⁰⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1984, s.108 ; Ahmet Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri Ve Şer'îye Sicilleri", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı 14, 2009, s. 13-48.

²⁰⁸ İbrahim Halebi, *Mülteka Tercümesi* (Sadeleştiren: Ahmed Davudoğlu), İstanbul 1983, c. I, s. 478; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya, 1988, s. 81; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s.248.

²⁰⁹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c.I, s.304.

²¹⁰ Buhârî, *Nikâh*, 40.

²¹¹ Harput Kasabası halkından Seferoğlu Hacı Mustafa Şer'î meclise gelip söz alarak şöyle dedi: "Öz kızım Fatma'yı Halil oğlu Mevlüd adındaki bir kimseye Allah'ın emri üzerine nişanladık... kızım Fatma feryad ve figan ederek "Ben kendi başıma vekilim Mevlüd'e varmazam"dedi. Şer'î meclis tarafından Osman Efendi'yle bu sicilin altında adı yazılı Müslümanlar Mustafa Bey'in kapısına varıp Fatma'yı kapiya çağırdılar. Fatma kapiya geldiğinde feryad ve figan ederek "Babam eteğimi çalıya bağlamıştır. Ben başıma vekilim. Beni nikahlamaya kimse vekilim değildir. Mevlüd'e

Osmanlı hukukunun belgelere yansıyan uygulamalarında evlilik, reşit olmayan kişiler için veli veya vasisinin izniyle mümkün olmaktadır. Velisinin izni olmadan evlendirilmek istenen reşit olmayan kişilerin nikâh davaları kabul edilmemektedir. Bir örnekte Arpa emini mahallesinden Ayişe bint Mehmed, kızının mürebbsi Ali bin Mehmed'in kendinden vekâlet aldığı iddiasıyla küçük kızı Rabia'yı Ebubekir'e on dört gün önce nikâhlandığını şikâyet etmiştir. "Kızının kendisinden başka velisi olmadığı halde" ibaresi annenin şikâyetinde dikkat çeken bir husustur. Ebubekir'in Rabia ile evlendiğine dair iddiası, vekâlet ispat edilemediğinden reddedilerek ve nikâh olmadığına karar verilmiştir.²¹²

Nikâh, kadının huzurunda kıyılırdı. Ancak kadının huzuruna gelemeyenlerin nikâhını bir din adamı kıyardı.²¹³ Din adamlarının genel bir nikâh kıyma yetkileri yoktur. Evlenecek kişiler önceden mahkemeye başvurup evlenmelerinde hukukî bir engelin olmadığına dair bir izin kağıdı (izinname) almaları halinde nikâhları din adamı tarafından kıyılırdı.²¹⁴ İbn Kemal'in fetvalarında da nikâhlardaki kadı izninden bahsedilmektedir.²¹⁵ Kanûnî döneminden sonra seyahat maksadıyla Osmanlı Devleti'ne gelmiş olan birçok yabancı yazdıkları seyahatnamelerde, nikâhların mahkemelerde veya kadıdan alınan izinlerle kıyıldığını bildirmişlerdir.²¹⁶

“Mustafa b. Abdullah ile Emine bt. Osman”ın mahkemede nikâhlanmaları

Mustafa b. Abdullah nâm kimesne ve Emine bt. Osman nâm hâtun kendi nefislerine asâleten meclis-i şer‘de hâzırân oldular. Sonra mezbûr Mustafa mezbûre Emine’yi meclis-i şer‘-i şerîfde tezevvüc eyledi. Fi’l-yevmi’t-tâsi‘ min şehri Şevvâl sene ihdâ ve tis ‘în ve elf.”²¹⁷

varmazam... " dedi. Saim Savaş, "Fetva ve Şer'iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara 1992, c. II s.128.

²¹² İstanbul Kadı Sicilleri, *Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 – 1667)*, haz. Rıfat Günalan, c.17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM),2011, s.214.

²¹³ M. Akif Aydın, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, c.II, s.438.

²¹⁴ Aydın, "İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları", s.163-164.

²¹⁵ Aydın, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü", s.439.

²¹⁶ Aydın, "İslam Ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları", s.438.

²¹⁷ İstanbul Kadı Sicilleri, *Eyüb Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1090-1091 / M. 1679-1680)*, haz. Fuat Recep, c.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011, s.67.

“Mehmed b. Ali ile ÂiŖe Hâtun bt. Ömer’in nikahlandığı

Ayasofya mahallesinde sâkin olan Mehmed b. Ali ve ÂiŖe Hâtun bt. Ömer ile hâzırân olup mezbûre ÂiŖe akd olundukda on beŖ bin akçe mehr-i müeccel akd olunup ve elli bin akçe ağırlık dedikleri mehr-i mu‘accel yedine teslim olundukda ikrârı bi’t-taleb kayd-Ŗüd.

Ŗuhûdü’l-hâl: Mehmed b. Mustafa, Hüsrev b. Abdullah, Musli b. Ali, Mehmed b. Ahmed, Ŗükrü b. Veli.”²¹⁸

Mehir: Mehir, evlilik akdinin geçerli olabilmesi için erkeğin karısına ödemeyi vaâd ettiği veya ödediği belli bir miktar para ya da maldır.²¹⁹ Osmanlı toplumunda mehir, bir bölümü evlilik sırasında verilen mehr-i muaccel, diğer kısmı da evlilik içerisinde veya evliliğin talâk veya ölümle sona ermesi durumunda kadına, kadının kocasından önce ölmesi durumunda ise mirasçılara verilen mehr-i müeccel olmak üzere iki kısma ayrılır. Akid sırasında mehir miktarı belirtilmemiŖ ise mehr-i misl ödenmesi gerekir ki bu mehir miktarının belirlenmesinde çoğunlukla kız kardeşler, halalar, amcakızları gibi baba tarafından akrabaların mehir miktarlarının esas alınması öngörülmüŖtür.²²⁰

Sicil kayıtlarında da görüleceği üzere evliliğin en önemli kavramı mehirdir. Mehir, nikâhın şartı olmayıp gereğidir. Nikâhta söylenmemiŖ olması kadının mehir talep etme hakkını ortadan kaldırmaz. Mehir, karşılıklı anlaşmaya göre belirlenir, verilen miktar ve mal deđiŖebilir. Bir evlenme akdinde kadın, mehr-i muaccel olarak iki yastık, iki yemeni yorgan, bir döŖek, bir kilim, bir tencere, bir el ibriği, bir tas ve bir sepet sandığı ve mehr-i müeccel olarak da bin akça ile evlenmiŖtir.²²¹

Ŗeriyye sicillerinde kadına verilmesi gereken mehir miktarı konusunda rastlanan kayıtların tamamına yakını, mehr-i müeccel yani mehrin ikinci taksiti ile ilgilidir. Özellikle talâk ile biten evliliklerde, mehrinin nikâh akdi sırasında kendisine

²¹⁸ İstanbul Kadı Sicilleri, *Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981-1000 / M. 1573-1591)*, haz. Rıfât Günalan, c.34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm AraŖtırmaları Merkezi (İSAM), 2012, s.158.

²¹⁹ Aydın, “Mehir”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.XXVIII, 2003, s.389-390.

²²⁰ Aydın, “Mehir”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.XXVIII, 2003, s.389-390.

²²¹ İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086 - 1087 / M. 1675 - 1676)*, haz. Salih Kahriman, c.18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm AraŖtırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s.609.

verilen kısmından arta kalanını eski eşinden almakta problem yaşayan kadınlar, mahkemeye müracaat ederek bu haklarını talep etmişlerdir. Mart 1520 tarihli, 2 Numaralı Üsküdar Kadı Sicili'ne ait olan bir kayıta, Nefise Hatun'un boşandığı eşi Demirci Ali'den mehr-i müecceline ait üç yüz akçeyi talep ettiği ve mahkeme tarafından bu paranın kadına ödenmek üzere hükmedildiği görülmektedir.²²²

Tereke taksiminde önce mehre bakılır eğer ödenmemiş ise mehir terekeden düşürüldükten sonra taksimat yapılır.²²³ Kadın için önemli bir korunma sistemi olan mehirten boşanma davalarında kadının vazgeçmesi, erkeğin ayrılığı kabul etmesini sağlayan önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Bey, padişah kızları gibi toplumda saygınlığı olan ailelerin kızlarının evlilikleri genellikle kadı sicillerine kaydedilmiştir. Nitekim Karaman Beylerbeyi'nin kızı Zeliha Hanım ile İbrahim oğlu Mehmed Bey'in, Ocak 1590 tarihinde vekilleri aracılığı ile akd ettikleri nikâh, Üsküdar Kadı Sicilleri içinde yer alan 84 numaralı defterde kayıtlıdır. Bu kayıta aynı zamanda on bir bin sultani altının mehri müeccel olarak Zeliha Hanım için tespit edildiği de belirtilmiştir.²²⁴

“Hatice bt. Abdullah’ın nikâhının tespitine ve mehr-i müeccelin ödenmesine hüküm edilmesi.

Udûlden el-Hâc Mehmed b. Mustafa nâm kimesne ve âdilâtdan Şahbula bt. el-Hâc Nebi ve Hatice bt. Abdullah ve Fâtıma bt. Abdullah nâm hanımlar, husûs-ı âti'l-beyânı inkâr eden iki da 'vâlinin yani, Kâbe beldesinde fevt olan merhûm el-Hâc Hasan Reis b. Osman'ın sulbî oğlu ve küçük karındaşı İbrahim Çelebi'nin vasiyy-i şer'îsi olan Mehmed Çelebi b. Osman nâm kimesnenin mahzarında ve merhûm-ı mezbûrun annesi ve zevi'l-erhâm cihetinden vârisi olan Şâhî bt. Abdullah nâm kadının mahzarında, hâmiletü hâze'l-kitâb Hatice bt. Abdullah'dan sâdır olan da 'vâ-yı sahîha-i şer'îyyede gıbbe'l-istişhâd şöyle şehâdet ettiler ki, merhûm el-Hâc Hasan hâl-i hayât ve kemâl-i sıhhatinde bizim yanımızda, lehine şahitlik yaptığımız mezbûre Hatice ile tezevüc eylemiş, Hatice de nefsinini ona tezvîc etmişdi. Sonra

²²² İstanbul Kadı Sicilleri, *Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924 - 927 / M. 1518 - 1521)*, haz. Rıfat Günalan, c.2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s.268.

²²³ Selma Kuşu, “*Şer'îye Sicillerine Göre H. 1065–1079/ M. 1655–1669 Tarihleri Arasında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat*” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2009), s.69.

²²⁴ İstanbul Kadı Sicilleri, *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999-100/ M. 1590-1591)*, haz. Rıfat Günalan, c.10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM),2010, s. 611.

müdde'îye-i mezbûreye (mehr-i müecceli cihetinden) meblağ-ı mezbûru tamâmen veya kısmen, asâleten veya vekâleten merhûm-ı mezbûrdan almadığına, alacağı başkasına havâle etmediğine, hibe etmediğine ve bi vechin mine'l-vücûh zimmetini ibrâ etmediğine dâir yemîn teklîf olundukda yemîn billâh edicek şehâdetleri ba'de ri'âyet-i şerâiti'l-kabûl inde'ş-şer' makbûl ve mu'teber olmağın mûcebince hükm edildi.

Şuhûdü'l-hâl: Behrâm b. Abdullah el-Cündî, Mahmud b. Kemal, Mustafa b. Mehmed ve Mehmed b. Yusuf.”²²⁵

Nafaka: Kocanın zengin veya fakir olması, kocalık görevini yerine getiremeyecek kadar küçük olması; aynı şekilde kadının zengin veya fakir, müslüman veya gayr-imüslim olması, yaşının çok büyük veya küçük olması nafaka sorumluluğuna engel değildir.²²⁶ Hatta kocanın hapiste veya gaip olması da nafaka yükümlülüğünü sona erdirmez.²²⁷ Nafaka alamayan kadın hâkime müracaat ederek nafaka takdir edilmesini talep edebilir. Buna rağmen nafaka sorumluluğu yerine getirilmediği takdirde icra yoluyla nafakasını tazmin edebilir.²²⁸

“Şem'î bt. Ali'nin boşandığı kocasından nafaka talep etmesi

Oldur ki Üsküdar mahallâtından Sultan Tepesi'nde sâkine olan Şem'î bt. Ali nâm hâtun meclis-i şer'a hâzire olup bundan akdem bana talâk veren zevcim Mehmed b. Süleyman'dan iddetim için nafaka takdîr olunmasın talep ederim dedikde târih-i kitâbdan yevmî bir buçuk akçe nafaka takdîr olundu.

²²⁵ İstanbul Kadı Sicilleri, *Galata Mahkemesi 32 Numaralı Sicil (H. 1015-1016 / M. 1606-1607)*, haz. Mehmet Akman, c.36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, s.40

²²⁶ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 196; Ömer Ferruh, *İslam Aile Hukuku*, Yusuf Ziya Kavakçı(çev.), İstanbul: Sebil Yayınları, 1978, s. 106.

²²⁷ Ferruh, *İslam Aile Hukuku*, s.106.

²²⁸ Mehmet Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s.33; Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 2. baskı, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2012, s. 447.

Tahrîren fî 17 Rebî'îlâhir sene 988.

Şuhûdü'l-hâl: Mustafa b. Hızır, Mustafa b. Hasan, Nasûh b. Hamza ve gayruhüm.²²⁹

2.3.2. Osmanlıda Boşanmada Kadın

Boşanma(Talâk): Sahih bir nikâh akdiyle birbirine bağlı olan eşlerin ayrılmasıdır.²³⁰ Talâk hakkı temelde kocaya aittir; ancak koca karısına boşama yetkisi (tefviz-i talâk) vermişse kadın da kendi iradesiyle boşanabilir.²³¹ Koca talâk hakkını bizzat kullanabileceği gibi, vekil veya elçi vasıtasıyla da kullanabilir. Kocanın karısına boşama yetkisi vermiş olması, kendi talâk yetkisinin sona ereceği anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla kocanın kendi talâk yetkisi daima söz konusu olmaktadır.²³²

Erkeğin talâk ile boşaması sonucunda, kadının iddet süresi bitene kadar nafaka hakkını yerine getirmesi gerekmektedir. Hatta kadın, iddet müddetince, ayrı odalarda kalmak şartıyla, kocanın evinde oturmaya devam edebilir.²³³

“Burhan b. Hasan’ın Ayşe bt. Ali’yi boşadığı

Vech-i tahrîr-i sicil budur ki Karye-i Bulgurlu’dan Burhan b. Hasan ve hâtunu Ayşe bt. Ali meclis-i şer’a hâzırân olduklarında mezbûre Ayşe takrîr-i da’vâ kılıp eyitdi ki ve nafaka-i iddetden ve mehrimden ve sâir zevc ile zevceyn arasında olan hakkımdan ferâgat ettim deyicek mezbûr Burhan dahi bu cümleden ferâgat ettiği üzre ben dahi bâyin talâk verdim hul’ ettim deyicek tarafeynden vâki’ olan ikrârları bi hasebi’ş-şer’ şer’an mu’teber görülüp sıhhat-i hul’ hükm olundu hükmen bi’t-taleb sicil olundu.

²²⁹ İstanbul Kadı Sicilleri, *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H. 987 -988 / M. 1579 - 1580)*, haz. Rifat Günalan, c.8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s.343.

²³⁰ Ferruh, *İslam Aile Hukuku*, s. 137.

²³¹ Abdussamet Bakkaloğlu, “Tefviz”, DİA, XL, İstanbul, 2011, s. 310-311; Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2011, s. 77; Halil Cin, Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara: Sayram Yayınları, 2011, s. 168.

²³² Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 37.

²³³ Ali Kaya, “17. Yüzyıl Bursa Şer’iye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili,” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, XVII/1, 2008, s.99.

Vaka 'a't-tahrîr fî evâsıtı Şa'bâni'l-mu'azzam sene 954.

Şuhûdü'l-hâl: Celeb b. Hasan, Mevlânâ Ali Halîfe b. İbrahim, Deniz b. Hızır el-haddâd, Şaban b. Süleyman.”²³⁴

Hâkimin ayırması (tefrik):Tefrik sözlükte “ayırma” anlamına gelmektedir. Hukuk terimi olarak mahkeme kararıyla eşlerin birbirinden ayrılması demektir. Bu tür bir boşanmada erkek ya da kadın mahkemeye başvurarak hâkimden kendilerini boşamalarını istemektedirler. Hâkim tarafından boşanma gerekçeleri kabul edilirse eşlerin ayrılmalarına hükmedilerek, boşanma gerçekleşmiş olur. Örneğin evliliğin devam etmesinin zor olduğu durumlarda kadın ayrılmak için hâkime başvurup tefrik kararı isteyebilir. Haklı bulunmasında halinde ise hâkim ayrılmalarına karar vererek evliliği sonlandırır. Kocanın boşanmayı isteyip istememesi durumu değiştirmemektedir. Çünkü boşanma, kocanın veya hanımının irade beyanıyla değil, hâkimin bu konuda vereceği hükümle gerçekleşmiştir. Bu sebeple de bu tür boşanmaya “kazâî boşanma” ya da “tefrik” adı verilmektedir.²³⁵

İslâm hukukunda mezhepler arasında kazâî boşanma sebepleri konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Mezheplere göre bu tür boşanma sebepleri şöyledir:

Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan **Hanefi mezhebine göre;** sadece kocada bulunan ve evliliğin fiilen devamına engel cinsel bir hastalık veya kusur.²³⁶

Şafii mezhebine göre; nafakanın ödenmemesi, hastalık ve kusur.

Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre; cinsel bir hastalık veya kusur, ; nafakanın ödenmemesi, gâiblik, geçimsizlik.²³⁷

Bunun yanı sıra; bir kimsenin süt kardeşiyle, iddet içinde bulunan bir kadınla veya müşrik bir eşle evli olduğunun anlaşılması, küçük iken velileri tarafından evlendirilmiş olanların buluşdan sonra bu evliliğe razı olmamaları gibi durumların hâkime intikal ettirilmesi ile hüküm mahkemeye ait olmaktadır.²³⁸

²³⁴ İstanbul Kadı Sicilleri, *Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549)*, haz. Nuray Güler, c.5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s.201.

²³⁵ Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, s.24.

²³⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. I, s. 368-373.

²³⁷ Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, s.26.

²³⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. I, s. 368.

Hanefi-Osmanlı İslam hukuku hükümlerine göre eğer koca nafaka bırakmadan ortadan kaybolursa, Şafi mezhebinden nâibler tayin edilerek onların verdikleri boşanma kararları neticesinde kadınların boşanması sağlanmıştır.²³⁹

Hanefi mezhebince kocanın karısına kötü davranması ve geçimsizlik durumu tefrik sebebi sayılmadığından, kadın koca evini terk ederek eşini muhâleaya zorlamaktadır. Bu sebeble şer’i sicillerde tefrikten çok muhâlea yoluyla boşanma daha yaygındır.

“Küçük yaşta annesi Râbia Hâtun tarafından Bayram b. Mustafa’ya nikahlanan İsmihan’ın baliğ olduğunda nikah akdini bozması

Mahmiye-i Galata’ya tâbi’ kasaba-i Kasımpaşa mahallâtından Bedreddin Bey mahallesinde sâkine İsmihan bt. Sarı Ali nâm bîkr-i bâliğa meclis-i şer’de işbu râfi’ü’l-kitâb Bayram b. Mustafa nâm kimesne mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edip vâlidem olup işbu hâzıra bi’l-meclis olan Râbia bt. Perviz nâm hâtun bin beş yüz akçe mehr-i müeccel üzerine beni sagîre olduğum hâlde mezbûr Bayram’a tezvîc ve akd-i nikâh eylemişidi hâlâ ben medhûlün bihâ olmayıp bâliğa olduğum hinde nefsim ihtiyâr edip huzûr-ı hâkimü’ş-şer’de tefrik taleb eylediğimde ba’d’e’t-tahlîfi’ş-şer’î hükm-i hâkimü’ş-şer’le beynimizde kâim olan akd-i mezbûr fesh olmağın ben dahi mehrim olan meblağ-ı mezbûr bin beş yüz akçe da’vâsından fâriğa olup mezbûr Bayram’ın zimmetini ibrâ-i âm ile ibrâ ve iskât eyledim min ba’d husûs-ı mezbûre müte’allika merkûm ile vechen mine’l-vücûh da’vâ ve nizâ’ım yokdur dedikde gıbbe’t-tasdikî’ş-şer’î mâ vaka’a bi’t-taleb ketb olundu.

Şuhûdü’l-hâl: Abdullah Çavuş b. Abdullah el-Mübâşir, Mustafa Çelebi b. Mehmeder-Râcil, Mehmed b. Şaban, Mehmed Çelebi b. Abdullah, Mustafa b. Ahmed, Mehmed b. Hızır, Musa b. Receb, Zülfikâr b. İbrahim, el-Hâc Cafer b. Yakub.”²⁴⁰

²³⁹ Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, s.27.

²⁴⁰ İstanbul Kadı Sicilleri, *Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil* (H. 1073-1074 / M. 1663), haz. Fuat Recep ve Salih Kahriman, c.40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, s.67

“Ayşe b. Arslan ile Halil Beşe b. Abdullah’tan sarhoş olduğu gerekçesiyle şartı gereği boşanması

Medîne-i Hazret-i Ebâ Eyyûb el-Ensârî -dâme fi rıdvâni'l-Bârî- 'de vâki' Evlice Baba mahallesi sâkinelerinden Ayşe Hâtun bt. Arslan meclis-i şerî'at-ı şerîfede zevci olan Halil Beşe b. Abdullah nâm râcil mahzarında üzerine takrîr-i da'vâ edip zevcim mezbûr Halil Beşe târih-i kitâbdan bir sene mukaddem min ba'd müskirâtdan birisini içip sarhoş olursam zevcem mezbûre Ayşe Hâtun benden talâk-ı bâyin ile mutallaka olsun deyû huzûr-ı müsliminde şart etmişiken hâlâ nice def'a sarhoş ve lâ-ya'kıl benim yanıma gelip mestâne olduğundan, hâlâ sarhoşdur, el-hâletü hâzihî talâk-ı mezkûr ile mutallaka olmuştur, suâl olunup beynimiz tefrîk olunmak matlûbumdur deyicek gibbe's-suâl mezbûr Halil Beşe cevâbında fi'l-vâki' târih-i kitâbdan bir sene mukaddem vech-i muharrer üzre ta'lik-i talâk etmişdim lâkin ol zamândan beri ancak ekşi boza içer idim ve hâlâ benim sarhoşluğum ekşi bozadandır ekşi boza içerim deyû şürbünü ve sarhoşluğunu bi tav'ihî ikrâr ve i'tirâf etmeğin alâ mücebi ikrârihî talâk-ı mezkûrun vukû'una ba'de'l-hüküm mâ cerâ bi't-taleb kayd şüd. Fi'l-yevmi't-tâsi' ve'l-ısrîn min Zilka'deti's-şerîfe li seneti isneteyn ve seb'in ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Hamza Efendi nâib-i recül, çukadâr Ali Beşe b. Habib, Mehmed Beşe b. Mustafa, Hüseyin Beşe b. Hasan, Ahmed Çelebi b. Hasan ve gayruhüm mine'l-hâzırîn.²⁴¹

Muhâlea: Kadının vereceği bir bedel karşılığında kocanın da ayrılmaya razı olması ile evlilik akdinin sona ermesidir.²⁴² Bu nevi boşanmada ayrılma talebi genellikle kadın tarafından gelir ve kadın belirli bir mal ya da alacağı mehir karşılığında eşinden kendisini boşamasını ister. Eğe koca teklifi kabul edip karısını boşarsa boşanma gerçekleşir. Bu çeşit boşanmaya 'muhâlea' veya 'hul' adı verilir. Görüldüğü üzere bu tür boşanma kocanın irade beyanıyla sağlanmıştır. Ayrılma isteği kadından geldiği için, kadın bu şekilde boşanarak eşine maddi külfetten

²⁴¹ İstanbul Kadı Sicilleri, *Eyüb Mahkemesi (Havâss-ı Refîa) 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)*, / haz. Hüseyin Kılıç vd., c.28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011, s.337.

²⁴² Fahrettin Atar, "Muhâlea", DİA, c. XXX, s.402.

(mehiri ödemekten) kurtulmayı teklif etmekte ve bu yolla kocasını külfetsiz bir boşanmaya razı etmektedir. Eğer koca bu teklife razı olmazsa, kadının tek başına istemiş olması boşanma için yeterli değildir.²⁴³

Bu tür boşanma isteklerini en önemli nedeni şiddetli geçimsizliktir. Evlilik hayatını sürdüremeyeceğini anlayan kadın, belli bir bedel karşılığında kocasından boşanma yolunu seçmektedir.²⁴⁴

Osmanlı toplumunda evlilik kurumuna ilişkin özellikler hiçbir zaman sadece fıkıh kitaplarının etüdü ile anlaşılabilir. Muhtelif bölgelerin muhtelif zamanlardaki adetlerini geniş ölçüde şer'îye sicilleri; seyahatnameler gibi kaynakları tarayarak saptamak gerekir. Örnek olması açısından sadece 1675-1676 yıllarına ait İstanbul'un 18 numaralı kadı siciline bakıldığında, kayıtlarda altmış üç muhâlea davası olmasına rağmen, sadece ikisinde evlenme akdi bulunduğu görülmektedir.²⁴⁵

Nitekim XVI ve XVII. yüzyıllara ait İstanbul, Üsküdar ve Rumeli Kadı Sicilleri içinde incelediğimiz kayıtlar arasında yer alan muhâlea yolu ile ayrılıkların nerede ise tamamında kadın, mehr-i müeccelinden ve iddet nafakasından vazgeçerek eşini boşanmaya ikna etmiştir.²⁴⁶

Kadın bazen kocasının evini terk ederek eşini muhâleaya zorlamaktadır. Şer'îye sicillerindeki boşanma kayıtlarına baktığımızda kadınların çok rahat bir şekilde istemedikleri evliliklerine son verdiklerini görmekteyiz.

Eşler arasında geçimsizliğin şiddetli olduğu olduğu durumlarda eğer erkek boşanmaya yanaşmıyorsa mahkeme tarafından muhâleayı kabul ederek karısını

²⁴³ Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 42.

²⁴⁴ Saim Savaş, "Fetava ve Şer'îye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c.II, Ankara, 1992, s.530.

²⁴⁵ İstanbul Kadı Sicilleri, *İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil* (H. 1086-1087/M.1675-1676), haz. Salih Kahraman vd., c.18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010.

²⁴⁶ İstanbul Kadı Sicilleri, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, s. 218, 224; İstanbul Kadı Sicilleri. *Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil* (H. 953-955/ M. 1546-1549), haz. Nuray Güler, İstanbul, 2010, s. 114, 201; *Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil*, s. 92, 101, 141, 199, 359; *İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil*, s. 74, 91, 104, 105, 121, 127, 148, 158, 172, 178, 185, 232, 264, 279, 333, 364, 371, 377, 379, 381, 393, 398, 403, 421, 437; *İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil*, s. 78, 111, 126, 127, 147, 150, 162, 165, 167, 176, 257, 260, 265, 301, 306, 310, 336, 337, 343, 345, 348, 360, 366, 377, 379, 411, 425, 432, 439, 440, 453, 462, 473, 476, 478, 481, 519, 530, 535, 537, 565, 571, 596, 607, 616; *Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil*, s. 78, 156, 200, 228, 260, 314, 363, 364, 438; İstanbul Kadı Sicilleri, *Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil* (H. 987-988/ M. 1579-1580), (Haz.: Fırat Günalan), İstanbul, 2010, s. 72, 82, 134, 163, 184, 239, 256, 349; İstanbul Kadı Sicilleri, *Rumeli Sadâreti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil* (H. 1057-1059/ M.1647-1649), haz. Fuat Recep – Rasim Erol, İstanbul, 2011, s.153, 202, 212, 216, 252, 253, 254; *Rumeli Sadâreti Mahkemesi 56 Numaralı Sicil*, s. 130, 168, 262; *Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil*, s. 107, 144, 152, 160, 172, 201; *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil*, s.96, 146, 216, 228, 235, 245, 268, 273, 322, 389, 402, 420, 470, 585.

boşamaya zorlanmaktadır. Kadının bazen bu gibi durumlarda divan-ı hümayuna veya bizzat padişaha başvurmasıyla muhâlea yolunun zorlandığı görülmektedir.²⁴⁷

“Ayşe bt. Aydın Bey ile Ali b. İskender’in mehirsiz ve nafakasız boşandığı (muhalea)

Sebeb-i tahrîr-i sicil budur ki Ayşe bt. Aydın Bey şer‘-i şerîf meclisinde ikrâr ve i‘tirâf kılıp eyitdi ki işbu zevcim olan Ali b. İskender’de dört yüz akçemden ve mehrimden ve iddet-i nafakamdan ve cürümden cemî‘an ferâgat [eyledim] min ba‘d da‘vâm ve nizâ‘ım olmaya bunun üzerine bâyin talâk ver deyicek mezbûre hâtunu mezkûr Ali bi‘l-muvâcehe tasdîk alâ mâ hüve‘l-vâkî‘ bi‘t-taleb tescil olundu.

Şuhûdü‘l-hâl: Mütevellî Şahkulu b. Mehmed ve Sinan Halîfe b. Turud ve Bâli b. Aslihan ve Hızır b. Ahmed ve Memi b. Süleyman ve gayruhüm.”²⁴⁸

“Hasan b. Süleyman ile Halime bt. Yakub’un muhâlea yoluyla boşandıkları

Vech-i tahrîr-i sicil budur ki Karye-i Samandıra’dan Hasan b. Süleyman meclis-i şer‘a hâzır olup ve zevcesi Halime bt. Yakub ile hul‘ edip eğer mehrinden ve nafaka-i iddetden ve sâir da‘vâdan vaz‘ geldi[ği] üzere hul‘ ederim dedikde mezbûre Halime dahi nafaka-i iddetden ve mehrinden ve sâir da‘vâdan zevc ile zevceyn arasından olan da‘vâdan ferâgat ettim deyû ikrârları ve tesâdukları şer‘an mu‘teber görülüp bi‘t-taleb kayd olundu. Vaka‘a‘t-tahrîr fi evâili Rebî‘ayn sene 956.

Şuhûdü‘l-hâl: Ali b. Abdullah, Abdi b. Hasan, Murad b. Mehmed, Ahmed b. Halil,

²⁴⁷ M.Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Kaza-i Boşanma “Tefrik”, Osmanlı Araştırmalar, c.5, s.8.

²⁴⁸ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536), haz. Kenan Yıldız, c.4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s.208.

Mehmed b. Hüseyin, Nuhi b. Mustafa, Ali b. Hacı Fakîh, Latif Fakîh b. Ali Fakîh, Mevlânâ Muhiddin Halîfe b. Davud el-Hatîb.”²⁴⁹

Aile hukukuna dair sicil örneklerinden müslümanların aile yapısını, evlenme müesseselerinin dinî hükümlere göre nasıl şekil aldığı, boşanma hakkının kadın tarafından da kullanıldığını, neseb, velâyet ve nafaka konularının da fıkıh kitaplarındaki gibi olduğunu görüyoruz.²⁵⁰

2.4. Osmanlı Toplumunda Siyasi Hayatta Kadın

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde sultan eşleri saraylarda halktan kopuk bir şekilde değil bilakis eşleri gibi sosyo-politik hayatın içerisinde yaşamışlardır. Orhan Bey'in eşi olan Nilüfer Hatun Bursa'da tekke, mescit ve ir köprü yaptırmıştır.²⁵¹ Sultan I. Murad'ın kızı olan Melek Hatun ilk dönem Osmanlı siyasetinde aktif olarak yer almaktadır. Sonraki dönemlerde ise Kanuni dönemi ve sonrasında Hürrem Sultan²⁵² veya Mihrimah Sultan ve Esmâ Sultanlar gibi padişahların hanım ve kızlarının devlet içerisindeki etkileri tarihi bir gerçektir.²⁵³

Padişah kadınları, büyük vakıflar kurarak yüzyıllar boyunca pek çok sosyal hizmetin görülmesini sağladılar. Bu hizmetler cami, sebîl, kütüphane, hastahane, türbe, kale, darüşşifa, imaret değîrmen, ekmek fırını, köprü, su kanalı, çeşme gibi kurumların inşa, işletme ve onarımından hacca gidecek adayların eşyalarının taşınması için deve kiralanmasına, mevlid ve Kur'an okutulmasına, mektep çocuklarına para ve giyecek yardımı yapılmasına kadar uzanmaktaydı. Vakıf kuran padişah kadınları arasında Hatice Turhan, Gülnûş, Mihrişah, Ayşe Sineperver, Nakşidil ve Bezm-i alem valide sultanlarla Âdilşah Kadın sayılabilir. Bu isimlerden de anlaşılacağı gibi kadınefendiler daha ziyade valide sultan olduktan sonra vakıflar tesis etmişlerdir. Kadınefendilik Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlığını

²⁴⁹ İstanbul Kadı Sicilleri, *Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (H. 956 - 963 / M. 1549 - 1556)*, haz. Orhan Gültekin, c.6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, s.92.

²⁵⁰ Ahmed Akgündüz, “*Şer’iye Sicilleri*”, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, c. I, TDAV Yay., İstanbul, 1988, s.259-303.

²⁵¹ Abdurrahman Kurt “*Osmanlı Kadınının Sosyo-Ekonomik Konumu*”, Osmanlı Ansiklopedisi, c.V, Ankara, 1999, s.445.

²⁵² Cahit Baltacı; “*Hürrem Sultan*”, DİA, XVIII, 1998, s.498-500.

²⁵³ Arzu Terzi, *Sarayda İktidar Mücadelesi, Saray Mücevher İktidar*, Timaş Yay., İstanbul, 2011.

korumuştur.²⁵⁴ Burada Osmanlı kadınefendilere değinmek uygun olacaktır.

2.4.1. Gülbahar Hatun (ö. 898/1492)

II. Bayezid'in annesidir. Fatih Sultan Mehmet Han'ın eşidir. Oğlunun henüz yedi yaşında iken 1455 veya 1456'da Amasya'ya sancak beyi olarak gönderilmesi üzerine onunla birlikte gittiği bilinmektedir. Nitekim bu dönem içerisinde II. Mehmed Trabzon seferi sırasında (1461) ona Amasya'da bir köyü mülk olarak vermiştir.

II. Bayezid'in tahta çıkmasından sonra İstanbul'a gelen Gülbahar Hatun'un valide sultan olarak nüfuzu ve etkisi giderek artmıştır. Hatta devlet işlerine dahi karışmıştır. Oğluna yazdığı bugün mevcut iki mektubunda onun üzerinde büyük tesiri olduğu, bazı devlet adamlarının durumu hakkında değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir.²⁵⁵ Gülbahar Hatun yaklaşık on bir yıl kadar sarayda güçlü bir sima olarak yaşadıktan sonra vefat etmiştir.

2.4.2. Hafsa Sultan (ö. 940/1534)

Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi, Yavuz Sultan Selim'in eşidir. Yerli ve yabancı kaynaklar Hafsa Sultan'ın oğlu Kanuni Sultan Süleyman üzerinde etkili olduğunu fakat bunu kötüye kullanmayıp sarayda müsbet manada idareci bir rol oynadığını ve hayatının sonuna kadar da Hürrem Sultan'ın nüfuz kazanmasını önlemeye çalıştığını yazmaktadır. Hayırseverliğiyle de tanınan Hafsa Sultan, yaptırdığı birçok hayır müessesesi arasında; Manisa'da cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret, hamam ve darüşşifadan meydana gelen külliyesiyle tanınır.²⁵⁶

2.4.3. Nurbânû Sultan (ö. 991/1583)

III. Murad'ın annesidir. Nurbânû Sultan'ın harem üzerindeki etkisinde oğlu III. Murad'ın ona karşı büyük saygı göstermesi rol oynamıştır. Böylece valide sultanlık yüksek bir statüye ulaşmış ve hanedanın önemli ve güçlü bir mevki haline gelmiştir. Nurbânû'nun hem hanedan üyeleri hem üst düzey görevlileri arasında

²⁵⁴ Ali Akyıldız, “Kadinefendi”, DİA, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,c. XXIV, 2001, 94-96.

²⁵⁵ M. Çağatay Uluçay, *Harem'den Mektuplar*, Ötüken Yay., s. 18-20.

²⁵⁶ Ali Haydar Bayat, “Hafsa Sultan”, DİA, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XV, 1997, s. 122-123.

yüksek meblağlara ulaşan harçlığı bu gücünün bir göstergesi sayılır. İmaret ve hamam gibi eserlerin yanında özellikle Üsküdar'da inşa ettirdiği Atik Valide Sultan Camii ve Külliyesi ile tanınmaktadır. Onun bu külliye içindeki kütüphanesi Osmanlılar'da ilk defa bir kadın tarafından kurulan kütüphane özelliği taşır.²⁵⁷

2.4.4. Gülnûş Emetullah Sultan (ö. 1127/ 1715)

Osmanlı Padişahı IV. Mehmed'in zevcesi, II. Mustafa ve III. Ahmed'in annesidir. Sağlam mevkiine rağmen genellikle siyasetten ve nisbeten de saray entrikalarından uzak kalan Gülnûş Valide Sultan'ın muhtemelen bu tutumundan dolayı Osmanlı kroniklerinde hayratıyla ilgili kayıtların dışında faaliyetlerine pek yer verilmemiştir. Gülnûş Sultan'ın hayratı arasında, hasekiliği esnasında Mekke'de yaptırdığı Hasekiye imareti, hac yolundaki çeşme ve kuyular, büyük oğlu Sultan Mustafa zamanında Galata'da yanmış olan eski bir kilisenin yerinde inşa ettirdiği Yenicami ve çeşmesiyle küçük oğlu Sultan Ahmed'in saltanatı sırasında Üsküdar İskelesi'nin sağında yaptırdığı cami, sebil, çeşme, imaret sıbyan mektebi ve medreseden oluşan külliyesi sayılabilir.²⁵⁸

2.4.5. Sâliha Sultan (ö. 1152/ 1739)

II. Mustafa'nın eşi ve daha sonra I. Mahmud adıyla tahta geçecek olan Şehzade Mahmud'un annesidir. Saliha Sultan'ın kendisinden önceki saray kadınları gibi devlet işlerine müdahale etme iradesinin, böyle bir şöhretinin ve ihtirasının olmadığı halde, bazı durumlarda müdahalelerinin bulunduğu dair kayıtlar vardır. Saliha Sultan bazı hayır eserleri yaptırmıştır. 1137'de (1725) inşa ettirdiği Silivrikapı civarında Sitti Hatun Mescidi'nin karşısındaki çeşme, 1735'te Eyüp Defterdar'da Yâvedûd Camii'nin yanında klasik Türk mimari üslubunda yaptırdığı çeşme, 1145'te (1732-33) Hacı Ama mahallesinde yaptırdığı Azapkapı Çeşmesi bunlardan bazılarıdır.²⁵⁹

²⁵⁷ İlhan Şahin, “*Nurbanu Sultan*”, DİA, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.XXXIII, 2007, s.250-251.

²⁵⁸ Mehmet İpşirli, “*Gülnûş Sultan*”, DİA, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XIV, 1996, s.248-249.

²⁵⁹ Ali Akyıldız, “*Sâliha Sultan*”, DİA, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXVI, 2009, s. 45.

2.4.6. Nakşidil Sultan (ö. 1817)

I. Abdülhamid'in yedinci kadınefendisidir. Sultan II. Mahmud'un annesidir. Nakşidil Sultan, oğlunun cülûsu ile birlikte Vâlide Sultan olmuştur. II. Mahmud'un saltanat döneminin ilk dokuz yılında hayatta olan Nakşidil Vâlide Sultan'ın geçmişteki bazı vâlide sultanlar gibi devrin siyasî gelişmelerinde taraf olduğuna veya bazı kararların oluşmasında etkisinin bulunduğu dair bir kayıt bulunmamaktadır.²⁶⁰

²⁶⁰ Fikret Sarıcaoğlu, “*Nakşidil Sultan*”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXII, 2006, s. 343-344.

SONUÇ

Çalışmamıza konu edindiğimiz Osmanlı toplumunda sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olan kadın çeşitli toplumlarda farklı konumlarda yer almıştır.

Eski Yunan'da toplumsal hayatın pek çok sahasında dışarı bırakılan kadının toplum hayatı içerisine girmesi engellenmiştir. Kötülüklerin kaynağı olarak görülen kadın pazarlarda alınıp satılan bir eşya konumuna indirgenmiştir. Eski Roma'da ve Eski Hint'te kadın hiçbir hakka sahip olmayıp evlenene kadar babasının evlendikten sonra ise eşinin vesayeti altında bulunduğu görülmektedir. Sümerler'de kadın hukukunun ele alındığını gösteren reformlar yapılmıştır. Sosyal ve dini hayatta önemli roller üstelenen Eski Türklerde ise kadın, toplumsal hayatta kendisine değer verildiği görülmektedir.

İslam öncesi Arap toplumunda Hz. Hatice gibi zengin ve soylu kadınların ticaretle uğraştığı görülürken, bunun dışında kalan kadınlara toplumda gereken değer verilmediği görülmektedir. Tüm bunların dışında tıbbi konularda ve edebi alanda erkekleri bile geride bırakacak ölçüde yükselmeyi başaran kadınlar olmuştur.

Yahudilik'te ve Hristiyanlık'ta kadın; kendi kutsal kitaplarına göre kadının yaratılışı, ailede kadın, evlenme ve boşanmada kadın, günlük hayatta ve ibadetlerde kadın başlıkları altında incelenmiştir. Tüm bunlar bize gösteriyor ki İslam'dan önceki dönemlerde kadına toplumsal hayatta hak ettiği değer verilmemiştir.

İslam'da eğitim, miras hakkı ve aile hukukunda kadının konumunu incelediğimizde, kadının konumunun diğer toplumlara göre üst düzeyde olduğu söylenebilir.

İslam toplumlarında kadının başta aile hayatı olmak üzere hukukî, siyasî, sosyal ve ekonomik alanlardaki konumunu dini kurallar, sosyal ve siyasi çevre, etnik yapı ve İslam öncesinden gelen kültür mirası belirlemiştir. Bu nedenle kadın İslam dünyasında her zaman ve her yerde aynı konumda olmamıştır. Hatta aynı dönemde ve aynı yerde yaşayan kadınlar arasında bile köyde veya şehirde bulunmalarına göre

zaman zaman farklılıklar meydana gelmiştir. Ancak bu durumun İslam toplumlarında yaşayan tüm kadınlar için tamamen farklı kimlikleri temsil ettiği şeklinde de düşünülmemelidir. Kadınlar; hukukî, sosyal ve ekonomik konum açısından her dönemde belirgin olan ortak çizgilere sahip olmuşlardır.

Osmanlı toplumunda kadın Kur'an öğrenmenin yanında istedikleri takdirde ünlü alimlerden farklı alanlarda ders alabilmektedirler. Osmanlı Devleti, aile hukuku alanında şer'î hükümleri esas almıştır. Öyleyse İslâm aile hukukundan ayrı bir Osmanlı aile hukuku düşünülemez. Bu dönemde hukuki şahıs olarak kabul edilen kadın, yeri geldiğinde miras hukukunda İslam'ın kendilerine verdiği hakkı alabilmek için mahkemelere başvurduğu ve hakkını aldığı görülmektedir.

Osmanlı toplumunda talâk ve tefrik türü boşanma olmakla birlikte muhâlea yaygındır. Eşleri ile anlaşamayan kadınlar, Hanefî mezhebinde tefrik sebepleri sınırlı olduğundan, boşanma sonucunda kadının hakkı olan mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve çocuklarının nafakasından vazgeçmek suretiyle kocalarından boşanmaya çalışmaktadırlar.

Sonraki dönemlerde kadına verilen birçok hukuki haklara Klasik Osmanlı Döneminde kadının zaten sahip olduğunu görüyoruz. Çoğunluğu teşkil etmese de kadınların devlet idaresinde yer aldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim.

Acar, İbrahim; *İslam Hukukunda Siyasal Haklar Yönünden Kadın*, Ankara, 2003.

_____ ; “*Tefrik*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul:
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XL, 2011, ss.277-279.

_____ ; “*Talâk*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul:
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXIX, 2010, ss. 496-500.

Akgündüz, Ahmet; “*İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri*”, Türkler, X, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

_____ ; *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1986.

_____ ; “*Şer’iye Sicilleri*”, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, I, TDAV Yay., İstanbul 1988, ss.259-303.

_____ ; “*İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri Ve Şer’iye Sicilleri*”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı:14, 2009, ss.13-48.

Aksoy, Hasan; “*Zeyneb Hatun*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XLIV, 2013, ss. 360-361.

Aktan, Hamza; “*Miras*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXX, 2005, ss.143-144.

- Aktaş, Cihan; “*Kadının Toplumsallaşması ve Fitne*”, İslami Araştırmalar, V, sayı:4, Ekim, 1991, ss.251-259.
- _____; “*Kadinefendi*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXIV, 2001, ss. 94-96.
- Akün, Ömer Faruk; “*Fitnat Hanım*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XIII, 1996, s. 39-40.
- Akyıldız, Ali; “*Sâliha Sultan*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,XXXVI, 2009, s. 45.
- Argıt, Betül İpşirli; “*Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın*”,Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, III, sayı: 5, 2005, ss. 577-578.
- Armaner, Neda; “*Hadislere Göre Kadının Sosyal Konumuna Umumi Bir Bakış*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, TTK Basımevi, Ankara, IX, 1961, ss.131-139.
- Arzu Terzi; *Sarayda İktidar Mücadelesi, Saray Mücevher İktidar*, Timaş Yay., İstanbul, 2011.
- Atar, Fahrettin; “*Nikâh*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXIII, 2007, ss.112-117.
- _____; “*muhâlea*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXX, 2005, ss. 399-402.
- Ateş, Ali Osman; *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, 2001.
- Atsız, Hüseyin Nihal; *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 2014.
- Aydın, Mehmet Akif; “*Aile*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, I, 2001,ss. 196-200.
- _____; “*Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü*”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Kurumu Yay., c.II, 1992, ss.55-76.

- _____; “*Mehr*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXVIII, 2003, ss.389-390.
- _____; “*Kadın*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXIV, 2001, ss.86-94.
- _____; *İslam ve Osmanlı Aile Hukuku Araştırmaları*, İz yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Aydın, Mehmet; *Ne Yazıyor Bu Kadınlar*, İlke yay., Ankara, 1995.
- Bakkaloğlu, Abdussamet; “*Tefviz*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XL, 2011, s. 310-311.
- Baltacı, Cahit; “*Hurrem Sultan*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XVIII, 1998, s.498-500.
- Bardakoğlu, Ali “*Cahiliye Döneminde Kadın*”, Sosyal Hayatta Kadın, İSAV, İstanbul: Ensar Yayınları, 1996, s. 9-10.
- Bayat, Ali Haydar; “*Hafsa Sultan*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XV, 1997, ss.122-123.
- Bayur, Hikmet; “*Orta ve Yeni Kurunda Orta Asya ve Hindistan Türklerinde Kadınların Mevkii*”, Belleten, I, Ankara, 1937.
- Bilmen, Ömer Nasuhi; *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhat-ı Fıkhiyye Kamusu*, II, İstanbul, 1968.
- Birekul, Mehmet ve Yılmaz, Fatih Mehmet; *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*, Yediveren Yay., 2001.
- Birinci, Züleyha; “*Nefs-i vâhide*” *İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme*”, MÜİFD, sayı:47, 2014, ss. 151-164.
- Buhâri, Ebû Abdullah b. İsmail, es-Sahîh, Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1998.

- Cebeci, Dilaver; *Tanzimat ve Türk Ailesi*, İstanbul: Bilgeoğuz yay., 2009.
- Cin, Halil; *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya, 1988.
- _____; *Eski ve Yeni Türk Hukukunda Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla İntikali*, Ankara 1979.
- Coşkun, Ali; *Sosyal Değişme Kadın ve Din*, İstanbul: Rağbet Yayıncılık, 2011.
- Çağatay, Neşet; *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: AÜİF Yayınları, 1971.
- Çürük, Deniz; “*Kadın Tarihine Bakış ve Tarihi Evreleri*”, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Uluslararası Kadın Çalışmaları Kongresi, I, Sakarya Üniversitesi Basımevi, 2009.
- Dalgın, Nihat; *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, Samsun: Etüd Yay, 2001.
- Demirci, Kürşat; “*Hıristiyanlık*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.A), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XVII, 1998, ss.328-340.
- Doğan, İsmail; “*Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri*”, Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, ss. 371-396.
- Donuk, Abdülkadir; “*Çeşitli Topluluklarda Ve Eski Türklerde Aile*”, İÜEFĐ, sayı:33, 1980-1981, ss. 147-168.
- Döndüren, Hamdi; “*Ashabü'l Feraiz*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, III,1991, ss. 467-468.
- Durmuş, Aylin “*Eski Doğu ve Eski Batı Toplumlarında Karşılaştırmalı Kadın Profili*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, I. Baskı, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997.

- Efe, Ahmet; “*İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Uzerine Bir Değerlendirme*”, İHAD, 2011, sayı:18, s.157 – 168.
- Emecen, Feridun; “*Gülbahar Hatun*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XIV, 1996, ss.230-231.
- Erdem, Mustafa; “*Dinler ve Aile*”, Türk Aile Ansiklopedisi, TCBAAK, Ankara, 1991, I, s.199.
- Erdoğan, Mehmet; *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Yay., 2010.
- Erten, Hayri; “*Sosyolojik Veri Olarak Şer’iyye Sicillerinin Değerlendirilmesi*”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, sayı:10, s.531-532.
- Erünsal, İsmail E. ;“*Mihri Hatun*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXX, 2005, ss. 37-38.
- Ferruh, Ömer; *İslam Aile Hukuku*, Yusuf Ziya Kavakçı (çev.), İstanbul: Sebil Yay., 1978.
- Gökdemir, Ali Hasan; “*Hristiyanlık’ta Kadın*”,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1994).
- Günay, Tümer; “*İslam’da Kadın*”, *Kastomonu’da İlk Kadın Mitinginin 75.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1996.
- Gündüz, Ahmet “*Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi*”, *International Journal of Social Science*, V, 2012.
- Halebî, İbrahim; *Mülteka Tercümesi*, Sadeleştiren: Ahmed Davudoğlu, I, İstanbul, 1983.

Harman, Ömer Faruk; *Kadın (İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarında Kadın)*”,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXIV, 2001, ss.82-86.

Hatiboğlu, Mehmet S. ;“*İslam’ın Kadına Bakışı*” İslâmi Araştırmalar, V, sayı: 4 Ekim 1991, ss. 223-227.

İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Beyrut: Daru’l-Marife, 1996.

İnalcık, Halil; “*Eyüp Sultan Tarihi Ön Araştırma Projesi*”, 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, Tülay Artan(Editör), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları., 1998.

İpşirli, Mehmet; “*Gülnüş Emetullah Sultan*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XIV, 1996, ss.248-249.

İSAM, *Kadı Sicilleri Dizisi*,<http://www.kadısicilleri.org/yayin.php>(20.12.2015).

İslâmoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur’an*, c.1-2, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Karaman, Fikret vd.; *Dini Kavramlar sözlüğü*, DİB Yay. ,Ankara, 2006.

Karaman, Hayreddin; “ *İslamın Getirdiği Aile Anlayışı*”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara: TCBAAK Yayınları, Aralık 1992, II.

_____; *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, I.

Kesgin, Salih; “*Âyetleri Anlamada Hadis Algısının Etkisi*”, *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, sayı:1, 2009, ss. 477-490.

Kılıç, Yusuf; “*Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Kadının Sosyal Durumu*”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı:9, Ankara, 2005, ss. 31-43.

Kitabı Mukaddes: *Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1996.

- Karadeniz, Feriha; “*XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel Bir Bakış*”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, V, 1999, ss. 450-456.
- Kaya, Ali; “*17. Yüzyıl Bursa Şer’iye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlihi*”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, XVII/1, 2008, ss. 81-107.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri; “*Kadın Konusunda Kur’an’a Yönelik Başlıca Eleştiriler*”, *İAD*, sayı:4, Ankara, 1991, ss. 271-283.
- Koçak, Muhsin vd.; *İslâm Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Kurt, Abdurrahman; “*Osmanlı Kadınıının Sosyo-Ekonomik Konumu*”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, Ankara, 1999, s.445.
- Kurtubî, el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân, Beyrut, 1967, V.
- Kutup, Seyyid; *Kur’an’ın Gölgesinde Kadın*, Mustafa Nuhoglu (çev.), 5. baskı, İstanbul: Ravza Yay., 2007.
- Mehmet Zihni Efendi; *Meşâhîru’n-Nisâ*, Bedrettin Çetiner(sad.), İstanbul: Şamil Yayınevi, c. I-II.
- Merginânî, Şeyhü'l-İslâm Burhanüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir; *Hidaye Tercümesi*, Kahraman Yayınları, II.
- Mutluay, Nazmiye; *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2007.
- Müslim, el-Camiu’s- Sahih, Kahire: Daru’l-İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1956.
- Nesefî, Hâfızuddîn Ebul-Berekât Abdullah İbn Ahmed, Medariku’t Tenzil ve Hakaiku’t Te’vil, 1-3 cilt, Daru’l-Kelimi’t-Tayyib, Dımeşk, 2005.
- Okiç, Tayyib; *İslâmiyette Kadın Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, 1976.

- Okuyan, Mehmet; “Kadına Yönelik Şiddete Kur’ân’ın Bakışı”,
<http://ilsam.org.tr/kadina-yonelik-siddete-kuranin-bakisi-prof-dr-mehmet-okuyan>(02.12.2015).
- Parmaksızoğlu, İsmet(haz); *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Pierce, Leslie; *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğunda Hükümranlık ve Kadımlar*, Ayşe Berktaş(çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Râzî, Fahrettin; *Mefatihü'l-ğayb*, Beyrut, 1990.
- Roded, Ruth M. ; “Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması”, Osmanlı Ansiklopedisi, V,Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 418-427.
- Sarıcaoğlu, Fikret ;“*Nakşidil Sultan*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXII, 2006, ss. 343-344.
- Savaş, Saim; “*Fetva ve Şer’iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması*”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara, II, 1992.
- Savaş, Rıza; *Hz. Peygamber Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza yay., 1992.
- Şahin, İlhan; “*Nurbânû Sultan*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXIII, 2007, s.250-251.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed; *Neylül-Evtâr Min Esrari Münteka'l-Ahbar.*, VI, Beyrut: Daru'l-fikr, 1994.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed ibn Cerîr et- Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsiri'l Kur’an*, 2. Baskı, Daru'l Marife, Beyrut 1972.
- Taşkıran, Tezer; *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara, 1973.

- Uluçay, M. Çağatay; *Harem'den Mektuplar*, Ötüken Yayınları, 2011.
- Uzun, Mustafa; “*Hubbî*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XVIII, 1998, ss. 265-266.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu
Yay., Ankara, 1984.
- Ünal, Asife; *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik*, Kültür Bakanlığı Yay.
Ankara, 2008.
- Yaman, Ahmet; *İslam Aile Hukuku*, İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2011.
- Yapıcı, Asım; *Kimlik, Bilinç Ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Din Ve Kadın*,
Adana: Karahan Kitabevi, 2012.
- Yazır, Elmalı M. Hamdi; *Hak Dini Kur'an Dili*, (sadeleştirenler)İsmail Karaçam-
Emin Işık- Nusrettin Boilelli- Abdullah Yücel, I-X, İstanbul: Aziz
Dağıtım.
- Yüksek, Ali; *İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması*,
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, VII, sayı: 32, 2014, ss. 340-
354.

ÖZGEÇMİŞ

Zeliha Tuba GÜRLER 19.11.1988 tarihinde Samsun'da doğdu. 2006 yılında Samsun Anadolu İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2010 yılında mezun oldu. 2011 yılında Samsun'un Çarşamba İlçesi'ne Kur'an Kursu Öğreticiliğine atanan Zeliha Tuba GÜRLER 2012 Ağustos ayında Artvin/ Borçka İmam Hatip Lisesi'nde Meslek Dersler öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Bu görevi 2013 yılından itibaren Havza Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde sürdürmektedir.